

Фото Олександра Литвиненка

ДУМКИ ФРАНКА І СЬОГОДЕННЯ

2–3

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ КИЇВСЬКОЇ «ПРОСВІТИ»

8–9

За чесне, правдиве, довірливе слово

У Національному музеї літератури України президент Ліги українських меценатів Володимир Загорій і письменник, виконавчий директор Ліги українських меценатів Михайло Слабошпицький 11 червня вручили літературно-мистецькі премії клубу «Ярославів Вал» та Ліги українських меценатів за 2012 рік.

Мирослав ДОЧИНЕЦЬ нагороджений літературною премією «Ярославів Вал» — за роман «Криничар»;

Тарас КОМПАНИЧЕНКО, Євген ТОВСТУХА, Ірина ФАРІОН — літературно-мистецькою премією імені Дмитра Нитченка за пропаганду українського друкованого слова;

Надія ГУМЕНЮК — літературною премією ім. Василя БЛИЗНЕЦЯ «Звук павутинки» за книгу «Шуршик В. та інші»;

Леонід ГОРЛАЧ — літературною премією ім. Володимира Свідзінського за книгу «Знак розбитого яра»;

Павло ЩИРИЦЯ — літературною премією ім. Бориса Нечерди «за пошуки нової поетичної мови» у книзі «Місце Сили».

Лауреатів привітали Віктор Баранов, голова НСПУ, головний редактор літературно-журналу «Київ»; Григорій Гусейнов, письменник, головний редактор журналу «Кур'єр Кривбасу»; Володимир Панченко, Валентина Давиденко та ін.

Лауреати у бліц-інтерв'ю висловились про місце і роль письменника, митця у сучасному суспільстві.

Мирослав ДОЧИНЕЦЬ, письменник, журналіст: «Письменницька праця — не просто робота, заняття. Я вважаю, що це — служіння, вища міра відповідальності. Письменник нині як ніколи відповідальний за своє чесне, правдиве й довірливе слово. Зараз, після того, як наші цінності дуже спотворилися, здевальювали, велика потреба в слові, на яке можна опертися. Патріотизм якоюсь мірою вичерпався, політика стала комерційною. Матеріальні цінності теж хиткі, їх кризи вибивають із-під ніг. Настала потреба в слові, яке б могло скріпити, повернути нас до нашого коріння, до живої етики, яка б могла людину підтримати, укріпити, дати нову віру, нову любов, нові надії. Таким чином я й працюю, намагаюся знайти себе в цій сфері, донести це слово, яке нам дано згори, пристосувати його до нашого часу.

А рідна мова — не просто засіб спілку-

вання, це наш духовний одяг, який захищає від знебарвленого, зденационалізованого світу, який ми спостерігаємо зараз в Україні. Ми, письменники, в її охороні. Але просто захищати її якимись гаслами чи на мітингах — це не найкращий спосіб. Письменнику треба подавати тексти високого гатунку, європейського стандарту і таким чином привертати читача. Дайте гарну книгу — і її читатимуть українською навіть росіяни. Дайте гарну українську пісню — і її слухатимуть. Треба утверджувати високий модерний стандарт у нашому мистецтві».

Надія ГУМЕНЮК, письменниця: «Мистецтво — не просто дзеркало, це те, що випереджає час і спрямовує суспільство. Мені здається, що література також повинна виконувати цю роль і показувати минуле і сьогодення, а головне її завдання — формування людської душі з самого дитинства. Так, у книзі «Шуршик В. та інші» мені хотілося зробити казку особливою. Усі 10 казок, уміщених у книжці, різні: якщо «Небокрілка», «Летюча вишенька» — філософська, елегантна, то «Казка про козака Ярка і Яринку-живинку», «Казка про козацьку шаблю і чарівну сопілку» — патріотичні, пригодницькі. Оскільки пишу і поезію, і прозу, то намагаюся у своїх творах трішки їх поєднати, щоб дітям було і цікавіше, і веселіше.

Вважають, що дитяча література має бути передусім смішною, але це неправильно — вона має бути пізнавальною. Головне, щоб дитина думала, замислювалася над важливими речами. За сміхом має стояти глибина, а між рядками закладено і виховний, і патріотичний, і гуманістичний момент, книжка має бути доброю. У свої твори завжди вплітаю трішки історії, зокрема в «Літі з амазонками» торкаюся історії волинських амазонок, у «Тамемниці Княжої гори» перемешуються різні пласти нашої історії, а «Білий вовк на чорному шляху» — козацька книжка».

Ірина ФАРІОН, народний депутат України: «Я міряю цей світ мірками яскравих інди-

видуальностей. Якщо письменник — яскрава індивідуальність, то роль його також яскрава. І навпаки. Письменник це не той, хто іде за кимось. Це той, який іде першим, і нерідко — сам. Особистість, як правило, завжди дуже самотня, але не треба її боятися. Саме великі самотності творять великі суспільства. Сальвадор Далі казав, що єдина ідеологія, яка врятує світ — це ідеологія позитивно-яскравої індивідуальності. Тому сьогодення роль сучасного письменника — роль яскравого індивідуаліста. І в нашому національному просторі таких яскравих індивідуалістів я бачу. Вони є і творять незалежно від того, що Україна досі не має державницької ідеології, що цінності, які сповідує частина нашого суспільства — це цінності жолудкових інтересів, як казав свого часу Іван Франко...

Один із найвизначніших мислителів ХХ століття, Гадамер сказав, що письменник є посередником між Богом і народом, а його мова — це Батьківщина. А її, Батьківщину, мусять шанувати, любити, захищати не лише письменники».

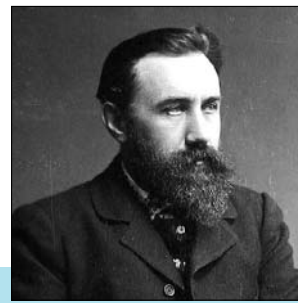
Тарас КОМПАНИЧЕНКО, кобзар, бандурист та лірник: «Кожен із письменників чи митців сам визначає свою роль, своє місце в культурному просторі. Це залежить від внутрішньої потреби, від сумління людини. Зацікленість винятково на собі, переслідування егоїстичних інтересів завжди були згубними для будь-якої особистості, а відтак — і суспільства. Справжні письменники, митці — люди, які віддають себе більше громадській справі, громадському служінню. Те, що ми звикли бачити в діячах культури світочів духу, людей, які вболівають за нашу землю, народ, культуру — це багато в чому визначає наше майбутнє.

У постколониальному просторі, яким є Україна, триває війна за українську державу, і від місця письменника, митця залежить, що буде з нами завтра. Письменник мусить бути людиною, яка відповідальна за цю землю. І бути не просто хорошим письменником, митцем, пропонуючи загалу якісний, конкурентоспроможний духовний продукт, а й повнокровно жити інтересами свого народу.

Інф. «СП»

На фото: лауреати після вручення премій.

ЖИТТЄВА МІСІЯ — СЛОВНИК

10

ГАЛИНА ПАГУТЯК: ІСТОРІЯ ОДНОГО ВІРША

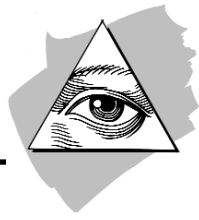

13

ДВІ ЛЮБОВІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

14

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ

“Ми мусимо навчитися чути себе українцями...”
Іван Франко

“Бували часи мертвіші і глухіші”, — писав більше як сто років тому Іван Франко в статті “Між своїми”, а про свій час сказав, що він “сумний і скандальний”. Чому? Бо в ньому переважає “назадництво, погорда до власного народу і його думок та ідеалів, лакейське прислужництво”, “бліда безхарактерність, що, мов соняшник до сонця, тягнеться до посад і авансів”. А наш час, теперішній час, хіба не час “панування облуди і кривди людської”? Хіба не актуальна сьогодні тривога Франка з приводу того, що “ідеал національної самостійності” в погляді “культурним і політичним” лежить “поза межами можливого”?

Хіба ми не свідки того, як у наші дні провладні кола України демонструють, мовлячи словами Франка, “своє духовне відчуження від рідної нації”? І хіба лише влада в переважній своїй більшості? Невже ми з вами не бачимо, як в українському суспільстві істотно поширення має російськомовність, що “внаслідок тривалої русифікації кожне наступне покоління є дедалі більше російськомовним”¹?

Чи не найбільша наша тривога, це те, що українська молодь “виявляється дедалі більш російськомовною”².

Саме тому Іван Франко так послідовно і наполегливо обстоював думку, що розвиток мовних здібностей людей пов’язаний із її духовним розвитком і тільки рідна мова може і повинна стати наріжним каменем буття нації як самостійного культурного і політичного організму. Не випадково академік І. Ягіч у листі О. Шахматову 9 березня 1905 року зробив такий висновок: “Сьогодні у нас Іван Франко, з’ясувавши питання мови, ставить питання створення незалежної України”³.

Народ не розбудити до духовного подвигництва, якщо національні провідники, українська інтелігенція не будуть терпляче і жертвовно нести в маси слово правди, віри і надії рідною мовою, якщо розвиток національної культури, літератури і мистецтва не стане органічною потребою народу нації, “впливом живої потреби нації”, якщо освіта, наука, культура не посядуть пріоритетного спрямування в державній політиці.

Тому Франкове слово, мовлене більш як сто років тому, сьогодні, в умовах незалежної, хіба що політично, але не культурно, держави до болісного щему правдиве, актуальне і тривожне.

1905 рік. Іван Франко пише “Одвертий лист до галицької української молоді”, в якому закликає приступити до “великої праці — здвигнення нашої національної будови в усій її цілості”⁴.

Як бачив Франко розв’язання цієї найважливішої “величезної дійової задачі”? Тільки шляхом формування, витворення з величезної етнічної маси українського народу української нації.

Українську націю він уявляв як суцільний культурний організм. Тобто, має сформуватися національна спільнота — єдина, нероздільна, здатна до самостійного культурного і політичного життя.

Іван Франко — речник культурного націоналізму

Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка впродовж останніх років організовує і проводить разом із багатьма науковими, культурно-освітніми інституціями Дні пам’яті Івана Франка, які розпочинаються у день його смерті — 28 травня. У цей день на могилі відправляється панахида за участю священника і церковного хору. Після панахиди — читання поезій Івана Франка, виступ хору і проголошується слово про Івана Франка.

В останні роки слово про Івана Франка промовляли професори Іван Денисюк і Тарас Салига, Роман Іваничук, Дмитро Павличко, Валерій Шевчук...

Цього року слово про славетного поета і вченого виголосив директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, академік НАН України Микола Жулинський.

Пропонуємо читачам текст виступу Миколи Жулинського “Слово про Івана Франка на його могилі”, виголошене 28 травня 2013 р.

Як бачимо, культурний чинник передує політичному, бо національне будівництво передбачає набуття спільнотою ідентичності, а вже на цій основі політичної організації та суспільної гармонізації в межах певної території.

Згодом через сто років один із найавторитетніших дослідників націоналізму, англійський філософ Ернест Гелнер обґрунтує тезу про те, що доведеться докласти багато зусиль і витратити часу для того, щоб гармонія культури і держави стала “націоналістичним імперативом”. Цей автор праці “Нації та націоналізм” обґрунтує концептуальні засади культурної політики, культурного націоналізму, які практично реалізовував Іван Франко своєю науковою, духовною, літературною, політичною, видавничою і суто просвітницькою роботою.

Франко практично довів, що нації і національність справді можна і слід визначати у термінах культури, “на основі спільності культури”, що згодом обстоюватиме і Ернест Гелнер, і Ентоні Сміт, і Джон Гатчінсон, Ерік Д. Гобсбаум та низка інших⁵.

Іван Франко не випадково звертався саме до молоді, патріотичним обов’язком і національним завданням якої має стати мобілізація життєвої і творчої енергії рідного народу, здійснення культурної інтеграції всього, враховуючи і закордонне, українства. Він закликав галицьку молодь “до інтенсивної, невсипушої праці над со-

бою самими!”, а саме — здобувати теоретичні й практичні знання, гартувати свою волю, наповнювати свої серця любов’ю до свого народу і виявляти цю любов “невтомною, тихою працею”. Саме Франко своєю невсипушою, подвижницькою працею письменника, вченого, публіциста, політика, редактора, видавця подав ідеальний взірєць служіння інтересам рідного народу, організовуючи і забезпечуючи діяльність різного роду газет, журналів, видавництв, інституцій, “потрібних для культурного розвитку на національним ґрунті”.

Підсумовуючи наприкінці життя 1914 року свою каторжну працю заради пробудження свого народу до свідомого національного життя і побудови української національної держави, Іван Франко писав:

“В своїй оці вже близько 40-літній літературній діяльності я переходив різні ступні розвитку, займався дуже різноманітною роботою, служив різним напрямом і націям, бо доводилося попрацювати немало, крім нашої української, також польською, німецькою та російською мовою. Та скрізь і завжди у мене була одна провідна думка — служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом провідним зорям я, здається, не спроневерився досі, ніколи не спроневерюся, доки мого життя”⁶.

Одна лише редакторсько-видавнича діяльність Івана Франка вражає огро-

здійснюваних проєктів, у переважній своїй частині реалізованих, а головне, чітко спрямованих на певне коло читачів із метою формування національної свідомості, пробудження почуття народної єдності, народного самопізнання.

Хіба не є “духовно-інтелектуальним подвигом” (Іван Франко) колосальна творча спадщина цього провісника вільної України, хіба не вражає його подвижництво на ниві формування духовно-культурного простору завдяки щоденній, важкій і невдячній праці в журналі “Друг”, у виданні альманаху художніх творів “Дністрянка”, у творенні журналів і альманахів “Громадський друг”, “Дзвін”, “Молот”, “Зоря”, “Товариш”, “Народ”, “Житє і Слово”, “Громадський голос”, у реалізації таких видавничих проєктів, як “Дрібна Бібліотека”, “Наукова Бібліотека”, “Хлопська Бібліотека”, “Белетристична Бібліотека”, “Універсальна Бібліотека”, “Українсько-руська Бібліотека”, “Міжнародна Бібліотека”, “Всесвітня Бібліотека”? А “Записки НТШ”, спеціальні збірники НТШ, тематичні серії, “Літературно-науковий вісник”, а упорядкування, редагування і видання творів в “Українсько-руській Видавничій Спілці у Львові”!

Надзавданням процесу формування культурної солідарної спільноти — української нації Франко вважав усвідомлену орієнтацію кожного її члена на особисту політичну відповідальність за майбутнє розчленованого імперіями рідного народу, на право нації бути господарем на своїй території, в своєму національному домі — власній державі. Саме тому прагнув Іван Франко мобілізувати й гуртувати нові творчі сили, передусім молоді, національну еліту, інтелігенцію задля творення цілості й єдності українського народу — цілісного культурного організму.

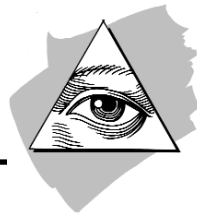
Україні вкрай потрібні були і в часи Івана Франка, і в часи нашої національної і соціально свідомої чільної ділячі: патріотичні представники українського народу, діяльні речники культурного націоналізму, які могли б реалізувати ідеї національної консолідації та мобілізації.

Як стверджує австралійський спеціаліст із питань європейської етнічності та націоналізму Джон Гатчінсон, речниками культурного націоналізму, тобто, тими, хто мобілізує життєву силу нації, хто формує її ідентичність, “є не політики чи законодавці, а передусім історики і митці, які утворюють ті культурні та академічні спільноти, що якраз і покликані відкрити цю творчу силу в усіх її вимірах та надихнути нею всіх членів нації”⁷.

Уже тоді, на початку ХХ століття, Іван Франко охоплював критичним зором увесь етнічний материк, на якому протягом тисячоліття “виростала” національна спільнота — український народ. Але для того, щоб усі етнічні території могли об’єднатися в національній державі, злитися в єдину державно-територіальну цілісність, необхідно, наголошував Іван Франко, організувати свідому працю “на полі нашого діланія” заради формування культурно суверенної української нації. Він сам жертвовно робив “живе діло відродження” (М. Грушевський) і закликав інших до “розбудження національної свідомості в широких кругах нашої інтелігенції і прояснення задач і цілей національного розвитку”. Бо терпеливою, важкою працею утверджував неспростовну думку: “слава країни має своїм джерелом не політичну владу, а культуру народу — внесок мислителів та просвітителів у спільний набуток людства”⁸.

Могила Івана Франка

Справедливо дорікає політолог Володимир Вітковський на сторінках “Універсуму” (№ 3–4, 2013) українській інтелігенції за ігнорування доконечної потреби “відродження знизу” і згадує “будителів” упосліджених народів, які ставали “до тяжкої праці “на рідному полі”, виховуючи свідомість, підприємливість, ініціативність своїх краян”, “закладали читальні, кооперативи, видавництва, школи, університети; творили театри, музику, літературу тощо. Національне відродження перетворювало “сирі етнографічні маси” на модерні нації, уможлививши постання успішних незалежних держав таких націй”⁹.

Це була реальна політика культурного націоналізму. І справді, зауважує Володимир Вітковський, українська інтелігенція, захопившись державно-політичним заангажуванням, не може похвалитися “вагомістю та позитивним характером свого впливу на суспільні процеси”, бо вона в загальній своїй масі не згуртована, національно не свідомо, отже, суспільно пасивна, не жертвна і заражена баццями соціально-політичної мімікрії, ганебного пристосування до влади.

Тож не дивно, що провладні сили в Україні, особливо певна частина парламентарів активно, всупереч національним інтересам, просувають геополітичні й економічні плани іншої держави. Натомість згадаймо, як своєчасно відреагував Іван Франко на зловісну мобілізацію російських націоналістичних сил в українській Галичині та в російській Україні, відчувачи і усвідомлюючи величезну загрозу з боку самодержавного, монархічного націоналізму справі “здвигнення нашої національної будови в усій її цілості”. Того 1905 року він пише ще одне звернення до галицької молоді, але до москвофільської молоді — статтю “Ідеї” й “ідеали” галицької москвофільської молоді”. Його мета — схилити галицьку москвофільську молодь до праці для рідного народу, закликаючи користуватися рідною мовою, збагачувати духовну скарбницю українського народу. Франко вірить, що переважна частина галицьких молодих русофілів не дозволить увести себе в оману голосінням галицьких москвофілів-лібералів і москвофілів-поступовців про “вселюдське братерство і всемірну любов”, якими начебто перейметься весь галицький люд і “українство само собою зникне”.

Вражає те, як Франко передбачив 1905 року трансформацію Російської імперії в так звану демократичну і навіть у посткомуністичну Росію, “коли при кермі замість всевладного чиновника стане всевладний російський ліберал” — і впроваджуватиме “лібералізм капіталістичного складу”, коли з’явиться, як ми спостерігаємо в сучасній Росії, “національний автократизм у ліберальнім і конституційнім плащі”.

Цей імперський автократизм у Росії одягає ще й інші плащі — маскується то ідеєю “керованої демократії”, то ідеєю відродження “Великої Росії”, хоча насправді це лише форми російського неототалітаризму чи олігархічного авторитаризму.

Про Митний союз чи про “Русский мир” нема потреби й говорити — це ніщо інше, як, цитуючи Івана Франка, “знов продовження дотеперішньої політики руйнування, визискування та оглуплювання окраїн для “добра” центра...”

Далеко не випадково з цією метою в сучасній Росії відроджуються і трансформуються на догоду ідеологічно-пропагандистській кон’юктурі міфологічні засади російської імперської та комуністичної політики, на яких базувалися самодержавний і комуністичний режими.

Лише одна цитата зі статті “спеціаліста” з української історії, співкерівника Православного центру імперських політичних досліджень у Москві Михайла Смолина: “Уже сегодня мы должны жестко встать на позицию, что южнорусские, малороссийские земли неотъемлемая часть Русского государства, что нет ни “украин-

ского” народа, ни “украинского” языка, что все это идеологические фантомы”¹⁰.

Мимоволі здається, що ці антиукраїнські пасажи не з публікацій ХХІ століття, а початку ХХ, з часів Івана Франка, коли шаленіли від ненависті до всього українського, до мазепинського руху такі чорносотенські видання, як “Киевлянин”, “Киев”, “Вестник Союза русского народа”, “Вестник Русского народного союза имени Михаила Архангела”, “Русская мысль”, “Русское знамя”, “Русская речь”... Здається, що ми почули голос антиукраїнського “Клуба русских националистов”, в якому чи не половина його членів мали українські прізвища.

Та чого дивуватися й обурюватися з того, що продукують у Росії політологи, історики, культурологи, формуючи ідеологічні орієнтири геополітичних устремлінь нової Російської імперії, коли в Україні з’являються такі антиукраїнські провокативні “опуси” на кшталт книги Георгія Крючкова і Дмитра Табачника “Фашизм в Україні: угроза или реальность?” (2008), коли чи не щомісяця з’являються в Україні нові проросійські організації. Переважа-

Львівський національний літературно-меморіальний музей Івана Франка

на частина з них свою діяльність спрямовує на пропаганду ідей і програм “Русского мира”, бореться з українським націоналізмом, тепер — фашизмом. Усе це нагадує те, що робили в часи Івана Франка російські шовіністи в Україні та значна частина галицьких москвофілів. Досить згадати відомий процес москвофілів у Львові 1882 року, на якому були опривлені факти, що свідчили про фінансування царським урядом москвофільських газет, журналів і видань Галичини.

Саме тому так важливо засвоїти і розвивати ідеї та практичні уроки Івана Франка як речника культурного націоналізму. І сьогодні вкрай важлива проблема формування української нації як культурного організму. Саме з цим закликком звертався Франко до молоді — галицької патріотичної та галицької москвофільської. Він розглядав це творення культурного організму і набуття національної ідентичності як інтеграційний процес, спрямований на вироблення певної системи цінностей, яку б сприйняли і засвоїли не лише українці, а й усі етноси, які мешкають на українській території.

Саме з цією метою він здійснює переклад праці Гаустона Стюарта Чемберлена “Раса, нація, герої” і все більше утверджується в думці, що народ не збудеться на політичну й економічну самостійність, якщо не сформується як українська нація — суцільний культурний організм, а для цьо-

го слід мати свою, національну еліту, національну інтелігенцію, головним обов’язком якої буде “по всіх частинах і окраїнах нашої землі будити *почуття народної єдності, підняти общекраїнське народне самопізнання*”¹¹.

Таких речників і провідників культурного націоналізму, яким був Іван Франко, вкрай потребує сучасна Україна, яка, по суті, вже втратила національний культурно-інформаційний простір, не веде національної освітньої і видавничої політики, не виробила системи національних цінностей і пріоритетів. За сучасними визначеннями, “культурні націоналісти є речниками морального оновлення; вони започатковують ідеологічні рухи в періоди суспільних криз для того, щоб реформувати систему світоглядних орієнтацій спільноти та запропонувати моделі суспільно-політичного розвитку, які б втілювали в собі стратегії модернізації”¹².

Тож хіба ми не є свідками неефективної модернізації українського суспільства, яка призвела до духовного знесилення нації, її морально-етичної і правової анемії? Хіба ми не спостерігаємо, як державні ор-

ганої душі віру, духовність і мораль. У суспільних настроях переважають недовіра або скептичне ставлення до духовних і моральних цінностей, які ігнорують, не сповідує сама влада, до норм і правил демократичного правопорядку, до самої ідеї верховенства права і законності. А про забезпечення національних цінностей і пріоритетів у культурно-інформаційній, етнонаціональній, духовній, освітній, науковій, професійній сферах годі й говорити.

Невже залишається надія тільки на культурних націоналістів — послідовників Івана Франка, Михайла Драгоманова Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Бориса Грінченка, Лесі Українки — такі подвижники національної справи, просвітителі і провідники українського народу були і в ХІХ столітті, і в ХХ. На самовіддану і конструктивну працю на рідному ґрунті чільних українських, патріотично свідомих діячів і доводиться сьогодні сподіватися, інакше ми не відчуємо себе “нацією суцільною і солідарною в духовних і економічних інтересах”... Для цього треба знайти “і в собі самих, в нашій солідарності той огонь і запал, котрого нам тепер так часто нестаче, знайдемо, і всі цією суттю відчуємо той спільний ідеал, котрого брак так многих з-поміж нас гонить на поклони чужим богам”¹⁴.

Як не прикро визнавати тривогу і правоту Франкових слів, які мовби проголошені сьогодні, і як не гірко бачити в нашій дні упослідження національного духу, зневаження української мови, ослаблення моралі і духовного самопочуття народу, проте ми зобов’язані солідарно працювати “для культурного розвитку на національному ґрунті”, утверджувати, зміцнювати національні пріоритети у всіх сферах життєдіяльності української людини.

Тож, запитує нас Іван Франко, чи не пора нам “для України жити”, наповнюючи свої почуття і працю справжнім громадянським духом, справжньою самопожертвою, справжньою любов’ю до України.

¹Кириченко Ірина. Російськомовна спільнота: українізація наявна чи уявна? — Дзеркало тижня. 18 травня 2013 р. — С. 11.

²Там же.

³Цит. за: Василенко Михайло. Іван Франко: поступ ідей. Коломия. “Вік”. — 2010. — С. 247.

⁴Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. — К.: Наукова думка, 1976. — Т. 45. — С. 404.

⁵Див.: Ернест Гелнер. Нації та націоналізм. Джон Гатчінсон. Культурний і політичний націоналізм. — Націоналізм: антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000; Ентоні Д. Сміт. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. — К.: Темпора, 2000.

⁶Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. — Т. 3. — С. 282.

⁷Джон Гатчінсон. Культурний і політичний націоналізм // Націоналізм: антологія. — С. 655.

⁸Джон Гатчінсон. Культурний і політичний націоналізм // Націоналізм: антологія. — С. 657.

⁹Володимир Вітковський. Що може зробити інтелігенція? — Універсум. — № 3–4, 2013. — С. 4.

¹⁰Смолин Михайл. Современное положение России и феномен “украинского” отщепенства // Щеголев С.Н. История “украинского” сепаратизма. — М.: Изд-во “Имперская традиция”, 2004. — С. 21.

¹¹Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. — Т. 48. — С. 528–529.

¹²Джон Гатчінсон. Культурний і політичний націоналізм // Націоналізм: антологія. — С. 660.

¹³Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. — Т. 27. — С. 335.

¹⁴Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. — Т. 38. — С. 8.

Відновити національне Шевченківське свято

Борис МАНЖЕЛА,
м. Суми

Кожний народ, який творить державу, спершу плевав свого Пророка, що будив національну свідомість, особисто чи через письмову спадщину націлював і вів людей до заповітної мети — побудови власної держави.

Народи-сусіди не без подивування і навіть з ревностями намагаються зрозуміти і збагнути, як почуття патріотизму може кристалізуватися в одній книзі — в “Кобзарі”. В одному імені — Тарас Шевченко. Ось тому в найважчі періоди своєї історії, коли заборонялася рідна мова, культура, духовність українці підсвідомо гуртувалися навколо імені Великого Кобзаря.

Зараз маємо багато свят: звичаєвих, релігійних, режимно-ідеологічних, старих, нових. А от 9 березня — день народження Тараса Шевченка — повинен стати Великоднем української нації. Тому з метою наближення невичерпної криниці духовності Кобзаря до народу ще 1918 року уряд УНР оголосив роковини Шевченка національним святом вільним від праці. Навіть більшовики, щоб привернути на свій бік українців, оголосили 1919—1922 рр. Шевченкове свято вільним від праці і скріпили законодавчо відповідним Указом та постановами. Але за тоталітарних часів таке свято виявилося непотрібним, бо воно пробуджувало національну свідомість. Саме тому його ліквідували в кінці 20-х років.

Настав час повернути Україні її Національне свято. Тому жінки України мають благородно перенести своє жіноче свято на травневий День Матері.

А якщо Верховна Рада на 22-му році проголошення Незалежності відмовиться виконати волю українського народу, тоді Президент має відновити це свято власним Указом, бо було шість постанов про його впровадження, та не було жодної про його скасування.

Свідомим українцям треба рішуче відмовлятися від нав'язаних тоталітарним режимом невластивих нам свят і відновлювати такі, що мають яскраво виражений національний колорит і свідчили б про наше минуле, сучасне і майбутнє. Саме таке свято допоможе нам врешті досягнути невмирущі заповіді нашого духовного батька і передусім — Любові, Єднання та Братолюб'я, які сьогодні так необхідні кожному з нас для розбудови Незалежної, Соборної, Демократичної Української Держави, яка б стала рідною матір'ю всім її дітям.

Звернення ухвалено громадою міста Суми з нагоди 199-ї річниці з дня народження Т. Шевченка.

Шануймо пам'ять жертв репресій

Звернення

Галицького (міста Львова) районного об'єднання Всеукраїнського Товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка до міського голови, депутатів Львівської міської ради.

За повідомленнями ЗМІ у Львові планується проведення фестивалю ретро-автомобілів “Леополіс Гран-Прі” з 21 по 23 червня 2013 року та відновлення події, коли місто ще не було частиною України і в ньому відбулася гонка під назвою “Гран-прі” 80 років тому. Захід проводить автофан-клуб “ЗАЗ Козак”, спільно з Львівською міською радою та холдингом емоцій “Fest”. (Тут використано текст та термінологію одного з анонсів цієї події).

Ми, мешканці нашого міста, яке є частиною України, звичайно шануємо ностальгію частини людей за часами, коли місто ще не було частиною України, але хочемо нагадати вам, як обранцям народу, що для простих

мешканців, громадських організацій, навчальних закладів, релігійних організацій 22 червня кожного року — день скорботи за розстріляними у всіх тюрмах Західної України, а це тисячі наших співвітчизників різного віку, частину поховань яких не знайдено ще й досі.

Вважаємо, що проведення даного заходу на території Львова в ці дні є неприпустимим. Тому вимагаємо перенести дату проведення заходу.

Також дивує, що міські органи влади, які мають проводити серйозну виховну роботу серед молоді, віддають пріоритет у своїх планах роботи другорядним подіям перед подіями, які є важливими для історичної пам'яті громадян міста.

Звернення ухвалено на засіданні Ради 22 травня 2013 року. Голова Ради М.Павлюк

Геть від московського ярма!

ЗВЕРНЕННЯ

Український народ опинився у смертельній небезпеці, бо нинішній режим намагається втягнути Україну до т. зв. “Митного союзу” та в нелегітимний спосіб змінити її конституційний лад.

Виходячи із загрози демократії та державності України ми, члени Стебницького осередку Львівської обласної організації Спілки політичних в'язнів України (ЛОО СПВУ) в кількості 52 осіб приєднуємося до громадської ініціативи “Геть від московського ярма!” Комітету захисту України і долучаємося до організації її всенародної підтримки.

Слава Україні!

Голова Стебницького осередку ЛОО СПВУ
Т. Федик

Володимир ПРОЦЕНКО,
м. Севастополь

Мітинг біля пам'ятника Великому Кобзарю (створеного Василем і Володимиром Одрехівськими та встановленого у Севастополі 24 серпня 2003 року на кошти українця із Торонто доктора Василя Іваницького) зібрав майже п'ятсот учасників заходу — членів міського об'єднання товариства “Просвіта” імені Т. Г. Шевченка, Конгресу українців Севастополя, Союзу українок, Спілки офіцерів України, організації ветеранів ВМС України, севастопольської організації Союзу садівників України, національного заповідника “Херсонес Таврійський”, представників шкіл і ВНЗ, українського культурного інформаційного центру, Севастопольського Чорноморського Коша Міжнародної Асоціації “Козацтво”, а ще — лицеїстів військово-морського лицю ВМС України, українського народного хору, ансамблів “Севастопольчанка”, “Чарівниця”, шкільного мистецького гурту “Червона рута”, десятки переможців конкурсів із декламування Шевченкового слова.

Представники влади так і не спромоглися взяти участь у літературно-мистецькій академії, хоча це й передбачалося в планах Севастопольської міської державної адміністрації.

Представники української громади розгорнули державні прапори. Національні костюми учасників Севастопольської української народної хору під керів-

Молитва до Тараса

Севастопольська міська рада представників громадських організацій із відзначення 200-річного ювілею Тараса Шевченка з 22 по 25 травня провела літературно-мистецьку академію, присвячену річниці перепоховання Кобзаря на українській землі.

ництвом Віктора Ковальчука, оркестр центру військово-музичного мистецтва ВМС ЗС України, народний ансамбль “Севастопольчанка” під керівництвом Тамари Маслової та “Чарівниця” українського культурно-інформаційного центру під керівництвом Алли Тер-Акопян створювали святковий настрій, а книжкові виставки навчальних закладів, “Просвіти”, УКІЦ та народних майстринь — додавали цікавої інформації.

Захід відкрили ведучі Наталя Левинська та Анатолій Данилов. Народний хор і присутні за-

співали Гімн України та “Реве та стогне Дніпр широкий...” Прозвучали промови відомих громадських діячів Анатолія Сівака, Богдана Вуйка, Володимира Проценка, Богдана Мороза, Віктора Тимошука. Звучали пісні на слова Тараса Шевченка та присвячені Великому Кобзарю, переможці конкурсів і школярі декламували вірші. Голова об'єднання “Просвіта” ім. Тараса Шевченка вручив нагороди та цінні подарунки школярам. Севастопольці поклали квіти до пам'ятника і віддали гідну шану Батькові українського слова.

Наша одвічна Конституція

Микола ПЕТРЕНКО,
м. Львів

Перша Українська Конституція (та й не тільки українська!) — це Пилип Орлик?

Це не Пилип Орлик!

Перша Українська Конституція закована у моральних імперативах нашої народної творчості, насамперед пісенної, закріплена для обов'язкового дотримання у звичаях та обрядах, забобонах, замовляннях і закляттях, повір'ях, приповідках і прикметах, загадках і казках, врешті — у всьому неосяжному багатстві створеного в передісторичних межах нашими далекими, мудрими, працьовитими, милостивими й чесними попередниками.

Придивіться уважніше — і отримаєте відповіді на всі глибинні пункти, які визначають суть кожного народного закону.

Від народження: дитина мусить поважати батьків своїх, турбуватися про них до останніх днів життя. Мусить рости і радіти, вчитися працювати і жити в колективі, тішитися правдою і красою, підставляти плече ближньому, допомагати побудувати хату вдові чи сироті, піклуватися немічними, доростати до високого розуміння належності до одвічного роду і народу, до турботи про найдорожче — про свою Вітчизну. У нас найяскравіше це виражено в усьому причетному до козащини. Дівчина мусить бути вірною своєму обранцеві — тому, хто сповняє свій патріотичний обов'язок. Молоді мусять поборитися, зберігаючи до того часу цноту. Про це свідчать пісні і звичаї, традиції і забобони, заклинання і замовляння, — від досві-

док до колодія, до віночка цноти, до червоної калани першої ночі — а чи до обмозання дьогтем ворит, до обрізання коси. І це було означено в кожному селі чи містечку, де жили українці, на всьому неоглядному обширві обабіч Дніпра — люди скрізь жили за звичаєвими — тобто, конституційними вимогами.

У ті бездержавні часи народ твердо дотримувався правових норм, коли жоден злочин не лишався непокараним — чи то громадським осудом, чи то певною ізоляцією, чи навіть самосудом. Турбота про дітей, фаховість, мудрість — та тільки пригляньмося, все те виписане нашими предками. І багатьма проявами дійшло до наших днів. Від кути для пташат і тварин, для яблунь і вишень, до всепрощення на початку посту, до розговіння великоднього, до засіву обжикок. Немає потреби перераховувати докази на користь проголошених мною конституційних заasad — але для мене незаперечно: ми жили одвічно як державний народ із своїми конституційними правами та обов'язками — і цьому є незлічима кількість свідчень, вони збережені у непомічності скарбів наших мовних, сконденсовано втілених в ідіоматичних виявах! Рівно ж як і в Кобзаревих глибинах — в даному разі ми маємо всі підстави говорити про рівнозначність нормативних імперативів: одвічно народних і Шевченкових. Як і їхніх кращих послідовників, нових творців літературного скарбу народу, на противагу проповідникам беззаконня і анархії, разом із всездозволеністю, із возвеличенням розпусти.

Петро АНТОНЕНКО

Заслужений лікар України, просвітянин, поет, шанована в Чернігові людина — усе це про Сергія Ілліча Богдана, який щойно відзначив своє 80-річчя. Народився весною 1933 року в селі Мала Кошелівка неподалік від Ніжина на Чернігівщині. Простий селянський хлопець блискуче закінчив столичний медінститут імені О. Богомольця. 33 роки Сергій Ілліч був головним лікарем Чернігівського пологового будинку, і вийшов-

Віншування Сергієві Богдану

ши на пенсію, далі працював головним лікарем, а передавши справу своїм учням, трудився в інших медичних закладах. Загальний трудовий стаж ювіляра перевищив 60 років!

Він депутат міської і обласної рад багатьох скликань, кілька років був головою міської організації Товариства “Просвіта”, автор численних публікацій, у яких цікаво поєднує медичні теми з моральними, етичними, національними. Патріотизм Сергія Ілліча

ніколи не був показним. Першу вишиванку він купив і вдягнув у часи, коли це “не віталось”. Він може не виголосити гучних гасел, а просто подарувати частину своєї багатющої домашньої бібліотеки рідному селу, про яке у своїй книзі поезії і прози “Що совість вишила” написав: “незабутнє і вічне України моєї маленьке село”.

Тож, найкращі вітання і побажання Вам, Сергію Іллічу, шле просвітянська громада!

Вшанували подвижницю

Ігор ГАЛУЩАК,
Львів

У Львові шанують людей, котрі зробили вагомий внесок у розвиток української ідеї, культури та самоідентичності. 4 червня в актовому залі Музею етнографії та художнього промислу відбулись урочистості з нагоди святкування 80-річного ювілею Ростислави Федак.

Ця патріотка за свою творчу й подвижницьку працю з відродження національних святинь, звичаїв та обрядів нагороджена численними подяками й грамотами. Пані Ростислава також гордо носить звання “Почесна членкиня Союзу українок України” та “Почесна голова Самбірської районної організації Союзу українок”. Вона кілька років була й головою секретаріату Союзу українок.

“Наше місто багате на людей, які за своє життя чимало зробили для його соціокультурного розвитку. Їх необхідно шанувати й підтримувати”, — зазначила начальник управління соціального захисту Львівської міської ради Наталя Федорович.

Вітаючи подвижницю від імені міського голови Львова, Наталя Федорович вручила ювілярці пам’ятну медаль та одноразову грошову допомогу.

Прапороносець української пісні

У Палаці культури “Печерськ” заводу “Арсенал” відбувся святковий концерт, присвячений 85-річчю Леопольда ЯЩЕНКА. Як слушно зауважив голова ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка Павло Мовчан, такий захід мав би відбуватися в Палаці “Україна” за участі найвищих посадовців. Усі зійшлися на тому, що незалежно від офіційного звання Леопольд Іванович вже нині — народний герой України.

Надія КИРЯН
Фото Георгія ЛУК’ЯНЧУКА

У немалій залі усі очі привітали ювіляра не вмістилися. Стільцями заставили всі проходи, творчі колективи перебували у фойє, змінювали один одного... Вела вечір Емма Бабчук, заслужений журналіст України, “золотий голос” Українського радіо. “У свіжих публікаціях, яких немало, Леопольда Івановича називають “прапороносцем української пісні”, “жайворонком на асфальті”, “сопілкою столиці нашої” та іншими не менш промовистими словами, — розпочала вечір ведуча. — Він кандидат мистецтвознавства, член Національної спілки композиторів України, лауреат Шевченківської премії, премії імені Павла Чубинського. Має багато різних нагород. Сподіваюся, що до цих відзнак приєднається ще й звання Герой України”.

Хор “Гомін” під керівництвом Леопольда Івановича виконав “Веснянки”, з яких 1969 року почалася творча діяльність колективу, та інші обрядові пісні в обробці Леопольда Івановича, а також його власні, зокрема “Купальська ніч”, яка полюбилася багатьом українцям. Про популярність пісенної творчості колективу свідчить хоча

У любові до Бога і рідного краю

На звітно-виборній конференції районного осередку “Просвіти” селища Глибока його голова Олександра Приходько-Возняк проаналізувала роботу районної і первинних організацій. У доповіді та виступах відзначали велику просвітницьку роботу районного управління освіти й науки, управління культури, районних і сільських бібліотек, УПЦ КП під керівництвом благочинного отця Романа Грищука, який понад десять років докладає зусиль до будівництва собору імені рівноапостольної княгині Ольги, видав більше двадцяти книг, спрямованих на виховання у підрастаючого покоління любові до Бога і рідної мови, до матері, до природи і свого народу. Завдяки його старанням збільшується кількість парафіян.

Вчителі й головні спеціалісти під керівництвом начальника управління освіти В. Г. Швеца та працівники методичного центру під керівництвом Лесі Намаки організовують шевченківські читання, змагання юних поетів і читців, постійно беруть участь у міжнародних конкурсах знавців української мови імені Петра Яцика та імені Т. Шевченка. Плідно працюють позашкільні заклади: центр туризму, будинок творчості дітей та юнацтва, спортивна, музична та художня школи. Під керівництвом знаного педагога, лауреата обласної премії ім. Омеляна Поповича, директора центру туризму А. П. Дудки 25 років тому створили цей заклад. Його вихованці посідають призові місця не лише в області, а й в Україні, долаючи круті вершини та стежки Карпат, Уралу, Криму, Саян, Кавказу, виховуючи любов до природи, збереження її краси та оспівуючи рідний край.

Успішно захистили наш район діти у всеукраїнському конкурсі “Кращий читач”, який готували та проводили бібліотеки. Учениця 6 класу Кам’янської школи Майя Рубанець виборола перше місце на районному та обласному форумах і її запросили до Львова для підсумкової зустрічі з кращими читачами України.

Активно діяла літературно-мистецька студія “Витоки” при районній газеті “Но-

вий день”, яка нині святкує 35-річчя. Члени цієї спільноти видали 51 книгу власних творів. Виходить п’ята антологія наших аматорів, спонсор видання — головний редактор газети “Новий день” Микола Шапка. Оформлено великий альбом, де висвітлено здобутки кожного літстудійця.

Районний будинок дозволяє молоді, його драматичний, хорівий, танцювальний колективи щорічно залучають до участі більше тисячі аматорів сцени. Наші танцювальні колективи “Ізвораши” під керівництвом сім’ї Нагірних об’їхали майже всю Європу зі своїми запальними танцями, пропагуючи українське, румунське та прикарпатське буковинське мистецтво.

У приміщенні Народного дому обговорюємо матеріали нашого часопису “Слово Просвіти”. Особливо завдячуємо просвітянам М. С. Майшук, Є. Д. Лупуляк, М. К. Труш, Н. В. Трошиній, які допомагають готувати заходи, розповсюджувати літературу, оформляти стенди тощо. Цікаві теплі нариси, статті пишуть наші журналісти Микола Шапка, Василь Гейніш, Лариса Душак, Світлана Григор’єва, Валентина Лучак. Пропагують українську пісню композитори Віра Франчук, Олексій Юркевич. Вдячні Івану Сандулу, улюбленцеві дітей і дорослих, який багато років поспіль готував ансамблі сопілкарів.

Щаслива країна, у якій щасливі діти

Щороку обласні організації “Просвіти” й МО “Жіноча громада” відзначають Міжнародний день захисту дітей. У міському парку культури та відпочинку для нашої малечі організували святковий концерт.

Чудові ведучі — сестрички Дана та Діана Данилюки представляли учасників концерту. У казковий світ пропонували поринути сестрички Соломія та Яна Мельник, Мартуся Хміль, Даринка Шкарута й

Вікторія Хтема. А Микола Безштанько заграв на скрипці музичний твір “Спогад”. Вихованці клубу “Мегаденс” продемонстрували спортивно-бальні танці.

Привітала дітей голова обласної організації “Жіноча громада”, завідувачка культурно-масової роботи обласної “Просвіти” Михайлина Боднар.

“Цього року вперше в області відбулося свято батька. Сприяємо дітям пільгових категорій у вступі до вищих та

Особливу увагу звертали промовці на виховання підрастаючого покоління. Учителів та батьків турбує зниження інтересу у дітей до книги, до читання. Тривожить залежність від комп’ютерів і телеекранів. Хвилі естетичне, фізичне виховання, виховання поваги до старших, милосердя, бережливого ставлення до природи.

Нині відзначили столітній ювілей від дня народження народної поетеси, мисткині Домки Сидорівни Ботушанської. На базі Глибоцького ліцею відкрито музей, директор якого — племінниця поетеси Ольга Василівна Шевченко. Вона збрала унікальні матеріали, документи, листи, невідомі твори, картини; оформила стенди, що розповідають про життєвий і творчий шлях письменниці.

Відомий на всю Україну краєзнавчий музей у селі Старий Вовчинець, який створив і надалі поповнює колишній директор місцевої школи Іван Касіянович Топало.

Наша спільнота готується відзначити цього року ще одну знаменну дату: 150-річчя від дня народження Ольги Кобилянської. Члени обласної та районної “Просвіти” посадили алею чайних троянд біля криниці та вздовж стежок на обійсті письменниці в селі Димка, де вона писала свою повість “Земля”. Наші аматори створюють вірші та пісні, присвячені знаменитій землячці, рідному селищу.

Відзначили творчу роботу Віоріки Крецу, Івана Сандула, Віри Франчук, Флорі Лерки, Жоржетти Цуркан, Василя Морару; вручили подяки незмінній ведучій багатьох заходів Орісі Нагірній, вишивальниці Домніці Продан, ткалі Євдокії Візнюк. Дитячий ансамбль “Дзвіночки” виконав “Пісню про Глибоку”, на музику Олексія Юркевича.

Прес-центр Глибоцького районного осередку “Просвіти” Чернівецької області

середніх спеціальних навчальних закладів, опікуємося бідними сім’ями, влаштовуємо літні відпочинки дітей-сиріт у родинах, допомагаємо у проведенні благодійних фестивалів для них, а також знаходимо меценатів, налагоджуємо зв’язки з лікарями з-за кордону тощо. В обласній “Просвіті” діє Клуб обдарованих дітей”, — сказала пані Михайлина.

На закінчення свята діти отримали у подарунок книжки.

Наш кор.

Ювіляра вітає ансамбль “Буття”

Інституту філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (керівник Іван Павленко). Студентки-фольклористи дякували першопрохідцям за те, що ім “створили зелену дорогу”, що нині мають змогу вільно займатися улюбленою справою, збирати фольклор, виконувати народні пісні.

Багато ширих, захоплених слів звучало у привітаннях. Голова Спілки офіцерів України Євген Лупаков назвав Леопольда Івановича “генералом ідеологічного фронту”, заступник голови НРУ Володимир Шовкошитний — найактивнішим рухів-

цем. Заступник голови КУНу Юрій Шепетюк зазначив: “Там, де з’являється “Гомін”, — наш захід справжній”; Павло Мовчан звернув увагу на те, що учасники хору — переважно просвітяни. Привітали ювіляра народний артист України Олександр Василенко, представник Чернігівського земляцтва в Києві, поет, етнолог Микола Ткач та багато інших.

На жаль, представники влади захід проігнорували, “не помітили”, хоч для людей це була визначна подія. Тепле слово сказав голова комісії культури й туризму Київської міськради Дмитро Нікульшин.

Першими у вогні спопелилися Головчиці

Євген ЦИМБАЛЮК,
Рівненська область

Минає 70 років, як фашистські окупанти на українській землі почали масово нищити мирних мешканців вогнем. За підрахунками дослідників, в Україні за роки війни у вогні знищено 670 поселень, серед яких Корюківка, Малин, Кортеліси... А одним із перших у цьому жертвовому списку були Головчиці, що у Млинівському районі. Серед небагатьох живих свідків трагедії — 95-річна Віра Василівна Глушан.

— Головчиці до війни — мирне і спокійне село, де уживалися поляки, українці, чехи, євреї, — згадує Віра Василівна, — а вже на другий рік війни, якраз у травні, від того спокою і сліду не лишилося. У наше село німці заходили рідко, а коли заходили, то майже все населення тікало в ліс. Часто у пригороді ставав сільський дозор, який містився на високій тополі. Звідси “прострілювалася” місцевість на десятки кілометрів.

Але одного нещасливого дня жоден дозор не допоміг. Німці таємно прокралися до села з боку Дубна з твердим наміром попалити хати й людей, бо з собою прихопили вогнемета. Уже потім стало відомо, що приводом до таких дій стало загоряння хліва у поляка Заремби, котрий мешкав на околиці села. Він запідозрив, що це справа рук сільських хлопців і вирішив помститися: подався до Дубна, де стояв військовий гарнізон, розповів команданту про “злісних ворогів” із села, пообіцяв, що покаже їхні оселі, якщо гітлерівці разом із поліціями зроблять напад на Головчиці.

Першою на шляху карально-го загону була хата Василя Глушана. Господар, колишній унтер-офіцер царської армії, на фронті втратив ногу, ходив за допомо-

гою дерев’яного костура. Кожен у селі жалів інваліда. Натомість окупанти на це не зважали. Тільки-но Василь вийшов із хати назустріч непроханим гостям, ті вистрелили йому прямисінько у голову. А потім запалили хлів, хотіли затягнути тіло у вогонь, однак на півшляху спинилися і подалися далі.

Наступна жертва — сім’я Фотія Ковальчука, одного з найграмотніших і найповажніших у селі. Поважали його і за людяність, і за ініціативність. Бо саме він вирушив у Петербург до пані Шувалової, якій на волінських теренах належав десяток поселень, зокрема й Головчиці, аби домогтися будівництва нової церкви замість старої, розібраної і переданої у село Грядки Дубенського району, де вона після кількох ремонтів стоїть і досі. Ця подорож увінчалася успіхом — і вже через кілька місяців до Головчиць прийшов перший фундуш на початок будівництва храму. І надалі Фотій Арсентійович сповна віддавався церковній справі, відстоював православ’я, наводив лад у громаді.

Зрештою, його гітлерівці не тільки пристрелили, а й неприємного кинули у вогонь. Разом із ним дружину Ульяну. Згоріла і їхня п’ятдесятирічна невістка Приська. Загалом Фотій Арсентійович з усіх страчених виявився найстаршим чоловіком. Йому на той час шов вісімдесятити років. А наймолодша жертва — 23-річний Максим Слобоцький. Його, втікача, за хатою наздогнала куля.

За словами Віри Глушан, наступною жертвою мала стати сім’я Сацюків, але вони втекли до лісу. А потім з їхніх спогадів тутешній уродженець, відомий український письменник-емігрант Олекса Сацюк напише повість “Корній Добриня”, де відобразить Головчицьку трагедію.

Ідеться у творі і про те, як ка-

Убієнних і спалених односельців головчанці поховали на цвинтарі в один ряд, і бабця Віра донині їх усіх пам’ятає поіменно

рателі загнали півсотні мешканців до клуні Дем’яна Глушана. Хтозна, можливо, також хотіли спалити. Але вчинили по-іншому. Затриманих вивели у поле, розділили на групи. Одну розстріляли, молодших посадили на машини, аби вивезти на примусові роботи в Німеччину. Тоді з-під варту спробувала втекти Савета Слобоцька, але перед самими заростями її наздогнала куля й роздробила ногу. Фашисти подумали, що убили втікачку. Та поранена жінка доповзла до гущавини і пролежала там, доки не стихло у селі. Потім односельці вилікували її.

Серед живих очевидців того страшного лиха залишалася лише Віра Глушан. 95-річна Віра Василівна ще донедавна могла піти до церкви і замовити молебень за убієнних, навідавшись на цвинтар, приборати братську могилу, де покояться загиблі односельці. Нині ж немічна бабця Віру доглядає родина у Дубні, але водночас світлою залишається її пам’ять про ту сумнозвісну сторінку історії.

Будьмо вірні його пам’яті

Василь НОВОРІНСЬКИЙ,
м. Краматорськ Донецької області

7 травня 2013 року відійшов у Вічність багатолітній сподвижник української національної ідеї на Донеччині Григорій Степанович Гребенюк.

Народився Григорій 27 вересня 1925 року на Черкащині. Про своє післяреволюційне (Української революції 1918—1925 років) дитинство розповів у книзі “Спогади українця”, що побачила світ у Львівському видавництві “Камеяр” 2009 року.

Примхлива доля дарувала простому сільському хлопцеві підневільну працю на німецьких заводах (1943—1945 рр.) у період сталінсько-гітлерівської бойні 1939—1945 рр., фільтраційний табір № 307 (Угорщина), просювання оstarбайтерів через сталінську охоранку “Смерш” (“Смерть шпигунам”), примусове вербування в московське сексотство проти свого народу під час служби в Червоній армії в Криму. І... довільне приховане тавро “ворога радянського народу”.

Здібному юнакові 1949 року вдалося вступити до Ленінградського політехнічного інституту.

Опісля закінчення навчання в ЛПІ 1955-го Григорій разом із дружиною Валентиною Хуторянською отримує направлення на Урал, на Південно-Уральський машинобудівний завод, місто Орськ. Згодом повертається в Україну. Працює на Ново-Краматорському машинобудівному заводі. Робота у ковальсько-пресовому цеху дозволила йому досконало оволодіти професією. Далі — аспіранту-

ра, робота в Науково-дослідному інституті проектування важкого машинобудування. Захист дисертації і присвоєння звання кандидата технічних наук.

Молодий науковець повністю віддається українській національній справі. Кілька десятиліть мешкав і працював у Краматорську Донецької області. У буремні роки боротьби за Українську Державу (1990—1999) перебрався до Києва. Неодноразово зустрічався з лідеркою ОУН і засновницею Конгресу Українських Націоналістів Славою Стецько.

Велику школу боротьби пройшов Григорій Степанович протягом 1980—1999-х років у Гельсінській групі Донбасу та НРУ з В’ячеславом Чорноволом, УРП із Левком Лук’яненком, ОУН з Іваном Кандибою, Державній Самостійності України з Романом Ковалем, одним із засновників котрої він був. Завдяки спільній багатолітній діяльності під впливом Григорія Гребенюка Роман Коваль долучився до вивчення і популяризації історичних документів національно-визвольної боротьби українців 1918—1925 років і став відомим письменником.

Григорій Степанович був першим заступником голови УРП Левка Лук’яненка. Працював у партійних структурах національно-патріотичних організацій УРП, ДСУ. Деякий час очолював редакції газет “Нескорочена Нація” і “Незборима Нація”.

Останні роки мешкав з родиною у Львові, де й похований.

Вклонімося йому і будьмо вірні його пам’яті.

Людмила МАТВІЄНКО,
член літературного товариства
“Сузір’я”, м. Іллічівськ

Неабиякий резонанс у нашому краї спричинив вихід нової книжки провітрянки, письменниці Валентини Сидорук “Жорна”. Хоч як дивно, ніхто ще не торкався цієї болючої теми: долі розстріляних 1938 року рибалок рибколгоспу “Червона стрілка”, що на березі Чорного моря в хуторі Бугове. Зараз тут розкошує молоде містечко Іллічівськ. Авторка зустрічалася зі старожилками, працювала в обласному архіві, аби донести до читачів не тільки долю репресованих рибалок, а й воєнний час, початок будівництва судноремонтного заводу й порту. Передне слово до роману написав член НСПУ, лауреат багатьох літературних премій, просвітянин Олекса Різників. “Одеська тюрма 2/78. Ніч. Іва-

Пам’ятаймо!

на Савченка привели на допит... — так починається роман Валентини Сидорук “Жорна”. І лишень думкою у ті страшні часи, коли злочином була просто людська гідність, життя. Події в романі розвиваються стрімко: автор не в змозі вгамувати свій біль, яким хоче поділитися... Мова твору схвилювана, лаконічна. Вражена письменниця шукає хоча б якесь пояснення бездушним репресіям — і нічого не знаходить. Нічого. Звичайні люди, які жили поряд, рибалили, любили, ростили дітей... Але душили їх прокляті жорна нелюдської влади. Звідкіля ота манакальна жорстокість? — Розстріляти!

Книга не залишає читача байдужим. У душі піднімається така буря...

У романі сконцентровано всі болі народу. Хтозна-коли й хилося українцям без горя? Колективізація, терор

30-х, війна, голод... Авторка передає важкі роздуми одного з героїв твору: “Заповзла в душу страшна думка: що свої, що окупанти — вороги для України”. Їхня мета — побачити скорені людей, рабів. І знову й знову: “Розстріляти!” Та народ кризь смерть і сльози гордо піднімає голову.

Не розуміла тоталітарна влада, що цей народ ніколи не скорити. Як можна загнудати море? “Падаєм, встаєм, зализуєм рани — і знову думаєм, якою дорогою йти... Щоб вибратися на широкий водний потік, треба докласти зусиль. У нашій народі кажуть: “Не той козак, що за течією пливе, а той, що проти течії”, — пише В. Сидорук.

“Краєзнавчий роман”, — сказав хтось із читачів. Так, це правда. Але сказаного недостатньо для оцінки твору. Роман животрепетний. Автор відображає глибинну природу вільної людини: гордість, непримиримість, протест проти жорен гнітного рабства.

Кому потрібна така правда?

ли з’являтися кінофільми на воєнну тематику. І це похвально, адже героїка захисників Вітчизни цілком закономірно повинна викликати гордість. Але ця місія, на жаль, зводиться нанівець через недбальство постановників.

На телеканалі НТН демонструвався багатосерійний фільм “Чуже крилля”, про події Великої Вітчизняної війни.

Виконавці настільки далекі від правди воєнного лихоліття, що перетворили твір на кінокомедію: усмінені обличчя навіть під час примусової страти людей, регіт із приводу і без нього, крикливі накази та суперечки, удавані незграбні рухи і падіння застрелених наповал гітлерівців і таке інше. Німецькі мотострілки чомусь носяться дорогами війни на наших мотоциклах К-750, колеса яких мають дюралеві гальмівні барабани.

Щодо звукошумового оформлення, то теж чимало помилок. Багато похибок у епізодах із просуванням червоноармієць. Наприклад, колону піхотинців не виправдано доповнюють кінотники, тоді як це була окрема група військ. А гармати “сорокоп’ятки” тягають не півторатонки чи “студебеке-ри”, а бортові “газони” післявоєнного випуску тощо.

Кінематограф уперто стверджує, що загарбники — то лише гітлерівці. Але ж населення окупованих територій найбільш жорстоко потерпало від союзників гітлерівської Німеччини, зокрема румунських воєнк. Годилося б і цю сторінку Другої світової війни висвітлити на екрані.

Доречно й запитати, чому на телеекранах не демонструються українські фільми, якщо вони виборювали призові місця на міжнародних кінофестивалях?

Невтомний просвітянин

Із глибоким сумом сповіщаємо, що 13 травня 2013 року відійшов у вічність Григорій Радощівський (Баран), член Національних спілок письменників (1995) і журналістів України (1980), лауреат премії ім. Братів Лепких (2002), ім. Уласа Самчука (2010), відзначений за заслуги орденами та численними нагородами України і Чеської Республіки як дослідник-краєзнавець, громадський діяч, колишній політ’язень, ініціатор відродження “Просвіти” на Зборівщині.

Народився Григорій Баран 1 грудня 1930 року в селі Радощівка Шумського району Тернопільської області у селянській родині. Репресований 1949-го за вірші, він майже сім років провів у сталінських таборах суворого режиму, але не зламався. 3 пержитого за ув’язнене слово виросла мужня поезія сильного духом патріота.

Повернувшись в Україну, закінчив факультет журналістики Львівського університету (1964), працював у Великодедкарській, Борщівській, Зборівській районних газетах, 1991—1992 рр. редагував газету “Дзвін” обласного товариства “Меморіал” ім. Василя Стуса. З 1992 до 2009 року працював на посаді директора заснованого ним же історичного музею “Зборівська битва”. “Я буду тут, між вами, — сказав він, прощаючись зі співробітниками, коли востаннє виходив з музею “Зборівська битва”. — Ви тільки не

бійтеся!” — і усміхнувся. Справді, такі люди не вмирають — надто багато зробили для прийдешніх поколінь, щоби зникнути безслідно.

У творчому доробку талановитого поета — книги “Квіти на постаменті” (1965), “Біль перебитого крила” (1993), “Мальви прийдуть на покліні” (1995, поема), “Підпалені присмерки” (1999), “В гучнім оркестрі завірюх” (2001), “Живу...”, “3 порога ночі”, “Себе — душі твоєї” (2011). Були численні публікації в журналах і альманахах, інших часописах. Свого часу вийшли друком краєзнавчі путівники “Над Стрипою”, “Залишки”. Син Волині, Григорій Радощівський примножив славу Зборівщини, відшукавши та зберігши багато скарбів історії краю.

Від Зборівської громади висловлюємо щире співчуття близьким та рідним покійного.

Леся БЛИК,
м. Зборів, Тернопільщина

Унеможливити приватизацію українського духу

Володимир МИХАЙЛОВСЬКИЙ,
член правління Чернівецького
ОО ВУТ “Просвіта”
ім. Тараса Шевченка

В Українській державі ніні неспокійно. Як ніколи зворохобилися наглоки з яничарським оскалом, ті, котрі ненавидять нашу Соборність, рвійно, жадібно, навіть несамовито нищать українство. Розв’язала їм руки довірлива українська совісність, обмалє сили волі українців, сили її рішучості, сповненої нескореністю нації. Про нашу належність до неї, на жаль, вже не потверджує (!) ні посвідчення про народження, ні запис у паспорті. А рідну, Державну мову, яку потверджує Конституція, залляла хвиля навального антиукраїнства — ківалово-колесніченківської дволикості про двомовність, аби таки до кінця охохлити українців. І більшість у Верховній Раді вкотре заторжествувала.

Але й цього їм замало: уже взялися “переписувати” на свій копил українську історію. І почалося “відродження” муравйовщини-сусловщини. Та так затято, аби нічого не залишилося від утвердження української національної ідеї, від українських борців-патріотів — честі і слави української, і від того сердечного тепла, що живить українську мову, від Помаранчевої революції, як покликую не втрачати самих себе... А натомість і далі “вписують” тих, хто зневажив, репресував, руйнував Україну, хто видлубливав з-під нігтя системи і “знаходив” “ворогів народу”, “українських буржуазних націоналістів”, “пособників фашистів”, “дисидентів”, нових “націонал-фашистів” і т. ін. І знову шкільні підручники стають розповсюджувачами історичної брехні.

Оця тривога за будучність України була доміантною для учасників чергової звітної-виборної конференції Чернівець-

кого обласного об’єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка.

Що відбулося за чотири роки? Численні масові заходи з активною участю просвітян, серед яких — Міжнародна наукова конференція “Актуальні проблеми вивчення життя і творчості О. Кобилянської та українського літературного процесу”, відзначення ювілейних дат славетних українців, лауреатів Національної премії імені Тараса Шевченка — кіноактора, режисера, заслуженого артиста України Івана Миколайчука, народного артиста України Назарія Яремчука, відзначення 150-річчя від дня смерті Тараса Шевченка, відзначення Дня рідної мови, Дня української писемності та мови, патріотична акція “День вишиванки” (на Центральній площі міста працювала гімнесівська лічильна комісія, яка встановила, що чернівчани перевершили існуючий рекорд України за кількістю людей, котрі зібралися у вишиванках в одному місці), проведення обласної практичної конференції “Просвітитель Буковини Іван Бажанський” (до 150-річчя з дня народження) та багато інших — оживили, підняли національний дух буковинців за утвердження української національної ідеї, розвитку національної культури, відродження історичної пам’яті, формування національної свідомості.

Голова обласного об’єднання Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка Остап Савчук — вкотре акцентував на важливості особистої участі кожного члена “Просвіти” в активізації життя Товариства. Завдяки просвітянам Івану Снігуру і Тадею Сулятицькому за підтримки керівництва обласної державної адміністрації та обласної ради й окремих підприємств перевидано раритетну книгу “На спомин 50-х роковин смерті Та-

раса Шевченка — 1861—1911”, і про те, що професор Чернівецького національного університету Надія Бабич, використовуючи ЗМІ, як автор і ведуча науково-просвітницької телепрограми “Зав’язь” та радіопередач облдержрадіокомпанії “Буковина”, з року в рік порушує питання національної свідомості громадян Української держави, питання мовної культури, ділового і повсякденного стилю спілкування. А завдяки членам правління, професорам Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича — Тамарі Марусик, Богдану Мельничуку, Борису Бунчуку, Георгію Кожолянку, Володиміру Антофійчуку щомісячно ведеться цикл телерадіопередач “Буковинська толока”, де висвітлюються питання рідної мови, збереження історичних надбань розвитку культури та поширення народних тра-

дицій серед молодого покоління. Завдяки творчій наполегливості члена Національної спілки письменників України Віктора Косяченка і заслуженої журналістки України Валентини Мацерук журнал “Українська ластівка” нині не тільки упевнено торує дорогу до читачів, а й став безцінною візитівкою. Школярам і студентській молоді припав до вподоби дискусійний клуб “Гарт”, яким керує член правління, кандидат історичних наук, політолог Ігор Буркут...

Говорили на звітно-виборній конференції і про просвітянський набуток заслуженого діяча мистецтв України Василя Селезінки, заслуженого працівника освіти України Тамари Мінченко, членів Національної спілки письменників України Віри Китайгородської, Василя Васкана, заслужених артистів України Івана Дерда та Василя Пиндика, заслуженого працівника культури України Євдокії Антонюк-Гавришук, викладача гімназії № 5 Емілії Черногуз, художніх керівників народних хорів “Гомін Буковини” та “Дзвін” Орисі Татарині і Тараса Стінкового, та ін.

Відстоюючи ідею національно-духовного відродження, просвітяни-буковинці порушували питання перед міською радою про перейменування вулиць у Чернівцях: Червоноармійської — на вулицю імені Михайла Грушевського, Чапаєва — на вулицю Пилипа Орлика, Маяковського — на вулицю Володимира Івасюка (тут будинок, у якому мешкав Герой України, славетний композитор, музей його імені). Але влада не чує цих пропозицій. Планувалося значно поповнити просвітянське товариство новими осередками з учнівської та студентської молоді, організувати їх у трудових колективах. Але ця організаційна робота до кінця не завершена. Прозвучала думка й про те, що просвітяни краю мали б бути

активнішими читачами патріотичної української газети “Слово Просвіти”, котра інформує просвітян не тільки про діяльність Товариства, а й порушує важливі проблеми з нашої національної свідомості, зі сторінок тижневика довідуємося про постані тих подвижників, хто зароджував, формував, утверджував і утверджує українську націю, про наші славетні традиції... Тому необхідно підтримати рідний часопис, аби він був одним із найчитабельніших часописів України.

На звітно-виборній конференції торкалися питань подальшої роботи просвітян краю, від вирішення яких залежить стан української свідомості, патріотизму, високої моральності українського суспільства в оточенні антидержавного свавілля. Професор Надія Бабич торкнулася проблем родинного виховання; вижничанин Дмитро Никифоряк вважає, що українцям потрібно бути більш рішучими, єдиними й наполегливішими у відстоюванні відміни закону “Про засади державної мовної політики”. Проте, що в “Просвіту” необхідно залучати людей активних, з твердою позицією щодо утвердження української національної ідеї гостро говорили заслужений артист України Іван Дерда, поетеса з Глибокої Олександра Возняк та ін. Кандидат історичних наук, письменник Іван Фостій звернув увагу на те, що кожен українець повинен усвідомити ту небезпеку антиукраїнства, що охопила Українську державу. Тому просвітяни повинні бути завжди серед людей, будити правдивим словом тих, хто спить, хто байдужий, аби унеможливити приватизацію українського духу.

На звітно-виборній конференції були обрані керівні органи обласного Товариства: Остап Савчук — голова, Іван Дерда — заступник, Марія Перлех — відповідальний секретар.

“Завдання “Просвіти” полягає в тому, щоб поновити культурно-освітню працю і піднести національну свідомість на звільненій Україні”.

Євген БУКЕТ

Київська «Просвіта» під час гітлерівської окупації

Страхітливі умови нацистського “нового порядку” виключали будь-яку форму суспільного життя українського народу, тим більше культурного. Проте на початку війни, 1941 року на окупованих територіях спробували гуртуватися ентузіасти із середовища інтелігенції. На виснажених колективізацією, Голодомором і сталінськими репресіями землях у перші дні після прибуття армії Вермахту жевріла надія на відновлення нормального життя, зокрема й національного. Одним із перших під час гітлерівської окупації України відновило свою діяльність товариство “Просвіта”.

На відміну від інших національних громадських організацій, що існували в перший рік окупації напівлегально або ж нелегально, осередки “Просвіти”, зокрема і в Києві, діяли легально і найчастіше виконували роль центрів не тільки культурницького, а й суспільно-політичного життя.

Про діяльність Київської “Просвіти” під час окупації досі відомо небагато. Власне, те, що до справи її відродження доклав чимало зусиль Олег Ольжич-Кандиба й очолювана ним “похідна група” ОУН-М, знаємо завдяки працям доктора історичних наук, професора Михайла Васильовича Ковалю (1933–2001). Саме він дослідив, що у налагодженні роботи “Просвіти” в Києві брала участь поетеса Олена Теліга. Головою товариства було обрано М. Тобілевича.

Поява просвітнянської організації в місті стала можливою завдяки розвитку самоврядування. Міська управа на чолі з Олександром Оглоблиним, а згодом — Володимиром Багазієм намагалася налагодити економічне (транспорт, зв'язок, електростанцію, водогін) і культурне життя. Зважаючи на сильну руйнацію і плани нацистів “знищити місто запальними бомбами і гарматним огнем”, це зробити виявилось нелегко. Але навіть за таких умов працював новоутворений міський відділ культури й освіти, очолюваний Іваном Кавалерідзе. Один із перших плодів його роботи — вихід у світ газети “Українське слово”, редактором якої став просвітнянин Іван Рогач.

Олександр Оглоблин чи не найбільше серед тогочасних діячів сприяв відновленню придушеної комуністами української ідентичності нації. Саме при ньому почав виходити часопис “Літаври” за редакцією Олени Теліги, саме він ініціював збір архівних матеріалів про злочини комуністичного режиму. З по-

ністрація переконалася в низькій ефективності закладу з огляду на власні пропагандистські цілі. До

Олександр Оглоблин

цього додалося виразне недовір'я з боку влади до директора МАПД О. Оглоблина, тож музей ліквідували, а всі матеріали передали до Головного історичного архіву.

Після звільнення 6 листопада 1943 року Києва від німців і повернення з евакуації Державного архіву Київської області вся уціліла документація МАПД була об'єднана з експонатами колишніх його експозицій в єдиний фонд під назвою “Музей-Архів Переходової доби Київської міської управи” (Ф. Р-2412). Протягом усього радянського періоду це унікальне документальне зібрання лишалося закритим для більшості дослідників і лише в травні 1990 року фонд нарешті розсекретили, надавши статус матеріалів вільного доступу.

Справа 10 другого опису цього фонду розповідає про відновлення в Києві осередків товариства “Просвіта”.

Так, нотатка про доцільність відновлення діяльності культурно-освітнього товариства “Просвіта” твердить, що товариство: “...в свій час було большевиками знищено, а тепер мусить бу-

ти відновлене. “Просвіта” матиме мережу читалень (використовуючи приміщення аналогічних большевицьких установ), та маючи за собою традиції боротьби з большевизмом не лише підноситиме загальний рівень мас, але в першу чергу поборюватиме большевицькі впливи. Що це так, про це свідчить той факт, що всі райони Києва прохають відновити у них “Просвіту”. Пропонують льокалі та масово голосяться в членство”.

Зі справи відомо, що 8 листопада 1941 року відбулися організаційні збори “Просвіти” Подільського району м. Києва. Присутні на них були кияни Стефанівський, Чайка, Сташук, Котляревський, Хращевський, Донцова, Романівська, Волошинова, Сиволап, Диденко, Смик, Марченко, Столяров, Семінько, Колбе, Василенко, Ліхнекевич, Федоренко, Тітенко, Веселовська, Спиров, Музиченко, Горбенко, Бородюк, Кожедуб, Берізка, Жовнарчук, Адриянова, Левицький, Собуцький, Шпак, Ярошевський, Рознатовський, Драченко, Вардієв, Кабальський, Безхлібний. Голова зборів — Стефанівський. У протоколі зборів зазначено, що він звернувся до присутніх із такими словами: “Що западає найглибше, що проникає до самого кореня, до глибини душі, як не культура з усіма її ділянками — літературою, театром, малярством і т. д. та освіта? Тому в першу чергу схопились агенти Комінтерну за культуру. Моральні засади було названо буржуазними забобонами. Родину — непотрібно вигадкою, що лише зв'язує людину. Релігію — опіумом, а патріотизм — колодою на шляху поступу. Завдання “Просвіти” полягає в тому, щоб після важкої довгої перерви поновити культурно-освітню працю і піднести національну свідомість на звільненій Україні”.

Членами правління районного товариства обрали Чайку, Котляревського, Хращевського, Донцова, Сташук; ревізійної комісії — Шпака, Собуцького, Сиволапа. Збори доручили Кабальському та Сташук порушити перед районною та міською управою клопотання про повернення будинків, які належали “Просвіті” до 1921 року.

17 листопада 1941 року “...при 14-й загальноосвітній школі проведені організаційні збори товариства “Просвіта”. Обрано ініціативну групу в складі 11 чоловік. Директор школи п. Сандул. Приміщення надає школа, а також усі музичні інструменти, які в ній є, будуть використовуватися товариством”. 14-та школа містилася тоді в будинку одного з найперших навчальних комплексів на Пріорці, що було збудовано на кошти статського радника Сергія Федоровича Грушевського, батька Михайла Грушевського. Нині це приміщення одного з корпусів Академії му-

Володимир Багазієв

ніципального управління (вул. Фрунзе, 164).

9 грудня 1941 року “відновлено роботу “Просвіти” Ярославського району міста Києва”. Обрано головою Нечипоренка Лавра Лавровича, товаришем голови — Смаковенка Юрка Яковлевича, секретарем — Левчука Лавріана Митрофановича, скарбником —

Біленка Дороша Кононовича, бібліотекарем — Шиндер Ольгу Володимирівну, завгосподарством — Жовтяка Федора Мілентійовича. В ініціативній групі просвітнян району були також Надія Михайлівна Дождєвікова, Олександра Дмитрівна Мельнікова, Юрій Павлович Онопрієнко, Іван Антонович Мазур, Всеволод Костянтинович Метельський та п. Петро Гнатович Баранецький.

На установчих зборах просвітняни Ярославського району обговорювали питання про повернення товариству “Просвіта” експропрійованого большевиками приміщення “...колишнього клубу імені Фрунзе, який міститься на Деміївці — ріг Совської та Велико-Васильківської” та майна, а саме: “...рояль, піаніно, комплект музичних духових інструментів,

Олег Штуль

800 штук стільців, 50 столів, 30 шаф, 10 диванів, 10 трюмо”.

“Розпущені вітрила” — чернетка статті з такою назвою, підписана “просвітняни — Гуменна Д., Крамарівська, Смаковенко” розповідає про відновлення товариства “Просвіта” на терені Софійського району міста Києва. Серед авторів статті Докія Кузьмівна Гуменна (1904–1996) — українська письменниця, одна з найплідніших в еміграції, літературна спадщина якої становить понад 30 томів. А під час окупації Докія Гуменна друкувала свої твори в газеті “Українське слово”, з квітня 1942 року працювала молодшим науковим працівником “Музею-архіву переходової доби”.

Зі статті дізнаємося, що “...німецьке командування передало товариству “Просвіта” чудовий будинок, де відбуватимуться роботи різних гуртків товариства”, “...понад 100 осіб подали заяви, щоб стати членами товариства”, “...у п. Крамарівської є 25 членів співочого гуртка та його керівник”, “...у п. Маркової записалося 16 чоловік до драматичного гуртка”, “...Дуже багато попрацювала п. Юрківська над організацією секції лялькового театру. Вже є ляльки, артисти, керівник, ширма та інше приладдя. Хай там що, а Вертеп на Різдво дівтора Софійського району побачить”. “Бібліотечна секція (кер. П. Козицька) — 27 учителів — узяла на облік усі безгосподарні приватні бібліотеки й дніми розпочнуть із них комплектувати бібліотеку “Просвіти”.

У Софійському районі товариством також були організовані гуртки німецької мови, музично-балетний, спортивний, шахово-шашечний, майстерні дитячих іграшок, поліграфічних виробів (п. Смаковенко Ю. Я.) тощо. Найближчим часом товариство “Просвіта” мало намір відкрити їдально для своїх членів.

Докія Гуменна

сади міського голови його зняли німці уже через місяць після призначення за “надмірну” пропаганду української національної культури. 1942 року професор О. Оглоблин, який після звільнення викладав у Київському університеті, став директором “Музею-архіву переходової доби Києва”, в якому збиралися документальні й усні свідчення про руйнування міських культурних пам'яток. Музей розташувався у будинку № 8 на Олександрівській площі (зараз — Контрактова), мешканців якого виселили. Серед наукових консультантів музею — відомі історики Наталія Полонська-Василенко, Олександр Грузинський, Світозар Драгоманов та інші.

Пік інтенсивності в роботі Музею-архіву — з травня до вересня 1942 року. Наприкінці жовтня музей припинив своє існування, оскільки окупаційна адмі-

Колишній Будинок культури автотранспортників імені М. В. Фрунзе, який до 1921 року належав “Просвіті”

“Той запал, з яким береться українська інтелігенція, зокрема вчителі, до відтворення товариства “Просвіта”, свідчить про те, що це надзвичайно життєва й актуальна справа, природній вияв тих потреб українського суспільства, які ніколи не згасали, а були лише загнані в підпілля. “Просвіти” були огнищами культури на Україні й як їх не заплямовували, не зневажали большевики, такими й zostалися”, — підсумовують автори статті “Розпушені вітрила”.

Справа, що зберігається в Державному архіві Київської області, містить ще й проект постанови голови м. Києва Володимира Багазія про відновлення діяльності товариства “Просвіта” від 1941 року. Ось її зміст:

“Зважаючи на те, що вже фактично відновили свою роботу низові культосвітні товариства колишньої “Просвіти” та почали працювати й хати-читальні, які вимагають допомоги та керування в своїй роботі та з огляду на потребу якнайшвидше розвинути культосвітню роботу, знищену за часи більшовиків, ухвалюю:

1. Відновити діяльність українського культурного товариства “Просвіта”.

2. Проведення організаційної роботи по відновленню товариства покласти на магістра Олега Штуля.

Олег Ольжич—Кандиба

3. Загальне керування роботою по відновленню товариства та контролю над його діяльністю покласти на відділ пропаганди”.

Тут згадано українського політичного і військового діяча Олега Штуля-Ждановича (1917—1977). Під час Другої світової війни він був одним із найближчих соратників О. Ольжича, членом похідних груп ОУН. В окупованому нацистами Києві в українській атмосфері співпрацював із газетою “Українське слово”.

Наявність в українців офіційно дозволеного німцями адміністративного органу (міської управи) дала можливість проводити у Києві просвітнянські заходи. Серед них були, зокрема, лекції, концерти, виставки, аматорські вистави, релігійні свята, видавництво листівок, брошур, що мали на меті пробудження самосвідомості українців, яка зазнала до цього впливу культурної уніфікації. Зокрема в Державному архіві Київської області збереглася програма концерту пам’яті Кирила Григоровича Стеценка, організованого 1942 року не без участі просвітян (Ф. Р-2356, оп. 6, спр. 198-6, арк. 57). Також “Просвіті” офіційно до-

зволила німецька влада організувати боротьбу з алкоголізмом, пропагувати лікарські поради, спорт, організувати курси для неписьменних, українознавчі студії, сільськогосподарські курси тощо.

За допомогою спеціальних курсів просвітяни готували кадри для роботи товариств поза межами міста. Тривала підго-

Колишнє приміщення столичної школи №14, в якому 1941 року діяв осередок “Просвіти”

товка до Всеукраїнського з’їзду “Просвіти”. На основі статуту Українського педагогічного товариства 1924 року було навіть підготовлено Статут українського культурно-освітнього товариства “Просвіта”, де в параграфі другому зазначалося, зокрема, що “Осідком головного товариства “Просвіта” та головної управи товариства “Просвіта” є місто Київ, а осідком усіх філій товариства “Просвіта” є усі українські землі”. Мета товариства — (§4) “...задовольняти усі культурно-освітні потреби українського народу. Товариство об’єднує українське громадянство з метою сприяння розвитку української національної культури та провадить загальну культурно-освітню діяльність серед найширших кругів українського громадянства”. Згідно зі Статутом, встановлювалась опіка над шкільними закладами, музеями, театрами, хоровими гуртками, пам’ятками історії та культури, археологічними розкопками, краєзнавчими гуртками тощо. Створювалися секції спортивного виховання, інституції самопомочі, друкарні, соціально-фахові та кредитові товариства...

Але цим мріям так і не судилося здійснитися. Координувати роботу навіть на рівні гебівців (округ) “Просвітам” не дозволили. Оскільки діяльність “Просвіт” мала чітко виражений національний характер, із перших днів свого існування вони потрапили під пильний контроль гестапо і СС. Кожне районне, міське чи сільське товариство мало власний статут, управу у складі голови, заступника, секретаря, скарбника та голів окремих секцій. Усі легальні районні “Просвіти” підпорядковувалися відділам пропаганди округ, які через своїх представників перевіряли і “допомагали” “Просвітам” у їхній праці. Відомо, що, незважаючи на труднощі роботи в умовах окупаційного режиму, деякі товариства змогли проіснувати до самого відступу німців на захід 1943 року. Приміром Харківська, Костопільська (нині — Рівненської області) та інші.

Побоювання гітлерівців із приводу можливості наростання руху національно-свідомих кіл справдилися. Зокрема Київська “Просвіта” підпала під вплив ОУН. У січні—лютому 1942 року в Києві арештували О. Телігу, І. Рогача, О. Ольжича, В. Багазія та інших представників української інтелігенції. Після допитів і звинувачення у зв’язках з ОУН,

Олена Теліга

більшість із них розстріляли. Як довго протрималася після цього Київська “Просвіта” — невідомо. Ця тема потребує додаткових досліджень.

Відновивши роботу 1941 року, просвітяни пам’ятали попередні уроки історії. Враховуючи їх, вони дотримувалися курсу на відродження національної свідомості народу. Київська “Просвіта” згуртувала українську громаду. Це відбувалося шляхом розвитку освітньої, літературної, видавничої, наукової та економічної сфер суспільного життя. Показовий той факт, що товариство не опинилося осторонь добровільної роботи. Жакливі реалії війни, го-

лоду, знищення людей завойовниками не зламали віри у майбутнє. Наражаючись на небезпеку, репресії, просвітяни, завдяки різноманітним заходам, постійно нагадували про окреме національне коріння українського народу.

Із наступом радянських військ й одночасним відступом німецьких, діячі українських національних організацій постали перед дилемою подальших своїх кроків. Значна кількість із них вирішила виїхати за кордон, а більшість із тих, хто залишився, за комуністичної влади зазнали репресій.

Ми — з повстанського роду!

Нещодавно у Львівському музеї національно-визвольної боротьби нагороджували переможців просвітницького конкурсу серед учнів і студентів — “Я з повстанського роду!”. Конкурсанти змагалися у двох вікових категоріях: учні загальноосвітніх навчальних закладів до 17 років та учні, студенти училищ, ліцеїв, технікумів і коледжів, а також студенти ВНЗ усіх рівнів акредитації, представники молодіжних громадських організацій (вік 18—25 років). Більше ста робіт на цей конкурс подала молодь зі Львівщини: літературні твори, наукові дослідження, світлини.

Ігор ГАЛУЩАК,
Львів

Співорганізатори конкурсу — ГО “Я з повстанського роду!” та Громадсько-патріотичне об’єднання “Українська справа”, головою оргкомітету став місцевий громадський діяч Олег Котис. Оцінювало творчий доробок представницьке журі: декан історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, голова журі конкурсу Роман Шуст; поет, громадський діяч, лауреат державної премії імені Т. Г. Шевченка та премії імені Василя Стуса Ігор Калинець; кандидат історичних наук, президент фонду “Літопис УПА” Микола Посівнич; директор Національного музею “Тюрма на Лонцького” Руслан Забілій; директор Львівської обласної універсальної бібліотеки Іван Сварник; журналіст, представник ГО “Українська справа” Ярослав Сватко; вчитель історії Орест Тучковський.

Спеціально до конкурсу зацікавлене історією галицьке юнацтво мало зібрати спогади, листи, фотографії, копії документів своїх родичів, учасників визвольної боротьби. До речі, науковці й самі знайшли серед учнівських робіт чимало нових для себе фактів — приміром, вдалося встановити ім’я одного з сотників УПА, якого розшукував один із членів журі для своєї праці, — розповів Орест Тучковський.

“Найбільше вразила щирість, з якою написані роботи, вони різного рівня, були майже наукові дослідження, а хтось писав про свою родину. Навіть із точки зору дослідників, було відкрито багато імен. Деякі речі мають наукову вагу”, — зауважив викладач-історик.

А юна Ольга Сеймівська збирала такі факти по всьому рідному селі Рогізно Яворівського району, спілкувалася із літніми людьми, які оповідали їй про визвольний рух. І це була набагато цікавіша й повчальніша історія, ніж у підручниках. “Я думала, що, може, знайду матеріал і про своїх родичів, ходила, розпитувала, працювала у нашому сільському музеї. Збрала матеріал і фотографії, а згодом це все і відправила на конкурс”, — розповіла Ольга.

“Йі цікаво було дізнатися про нашого родича, який опинився в

Лондоні, чи він воював в УПА, ми цього достовірно не знали. Добре, що дітей намагаються зацікавити минулим”, — говорить батько Ольги, Михайло Сеймівський. Натомість школярку зі Львова Христину Федак до участі у конкурсі підштовхнула ідея створення родинного генеалогічного дерева. Дівчинка записувала спогади свого дідуся, бійця УПА з Тишківців, що на Івано-Франківщині, Василя Петруняка й дізналася від нього багато цікавого про своїх родичів, працювала в архівах. Згадані Тишківці зазнали поневірянь у роки радянсько-німецької війни, як і всі села в Галичині. Близько ста селян відправили на примусові роботи в Німеччину, 1944-го багато місцевих мешканців вступили до лав УПА. Відтак кожна друга родина тут зазнала репресій за радянської влади, а більше сотні молодих людей не повернулися зі сталінських таборів. Отож Христина до свого дослідження залучила всю свою родину, і її працю відзначило журі.

Також конкурсант спілкувалася з почесним гостем — Героєм України Юрієм Шухевичем. А найкращим вручив відзнаки й подарунки голова Львівської обласної ради Петро Колодій. “Мабуть, у кожній українській родині були чи є учасники національно-визвольних змагань, борці за незалежність України, — значачив у своєму виступі Петро Колодій. — У цьому переконалися юнаки та дівчата, які досліджували історію свого роду, збирали фото, листи та спогади своїх рідних. Важливо встигнути якнайбільше записати, зберегти і передати іншій інформацію про ті героїчні роки. Ваші родинні спогади важливі для вас і ваших нащадків, аби вони усвідомлювали, що належать до славного повстанського роду. Відтак зібрані документи й матеріали — це частинка історії нашого народу”. Він також закликав молодь не лише записувати спогади про боротьбу УПА, а й долучатися до пошукових робіт, які проводить підприємство обласної ради “Доля”, яке цього року підтримало фінансово регіональний конкурс і підтримуватиме його надалі.

Сьогодні організатори сподіваються, що наступного року конкурс вийде на всеукраїнський рівень.

“На початку червня 1902 року письменник приїхав до Києва, щоб виконати свою життєву місію: упорядкувати Словник української мови”.

Антоніна МОВЧУН,
доцент Київського університету
імені Бориса Грінченка, дирек-
тор Музею Бориса Грінченка
Фото з архіву

Борис Грінченко в Києві: діяльність, адреси, зустрічі...

На початку червня 1902 року письменник приїхав до Києва, щоб виконати свою життєву місію: упорядкувати Словник української мови.

По приїзді родина оселилася на вул. Паньківській, 8, потім — Гоголівській, № 8. Запросила Бориса Дмитровича редакція “Київської старини”.

Старогромадівці знали Б. Грінченка як робітника, що не має собі рівних. Добре розуміли, що впорядкувати Словник зможе самовіддана в праці, патріотична й сильна особистість. Таким єдиним працівником і був Б. Грінченко. На кандидатурі письменника з упорядкування Словника наполягав славетний композитор М. Лисенко. До речі, у помешканні саме М. Лисенка Б. Грінченко розпочав роботу над Словником. Жив тоді М. Лисенко на Маріїнсько-Благовіщенській, 95 (нині Музей композитора).

Майже півстоліття кілька поколінь учених та культурних діячів збирали лексичний матеріал для цієї праці. Та єдиним, хто міг викінчити її, був невтомний Б. Грінченко. Але й для нього робота над Словником була виснажливою. Картотека складалася з 49 тис. слів, зібраних, починаючи із 60-х рр. XIX ст., численними діячами української культури. Борис Дмитрович, окрім суто редакційної праці, додатково зумовив для себе право вводити до Словника нові лексеми. Ажде 49 тис. слів, за переконанням упорядника, — це “мізерія перед справжніми скарбами нашої мови!”.

Праця над Словником була завершена до визначеного терміну. Словник — це свідчення наукового подвигу Б. Грінченка та його дружини. Вони виконали за короткий термін роботу, яку чи й змогла б здійснити велика наукова установа.

1906 року Словник було відзначено другою премією М. Костомарова. Працю Грінченка визнали “найкращим малоросійським словником порівняно з усіма, що досі вийшли”. Точна дата закінчення роботи над Словником — 4 грудня 1904 року.

Словник вийшов із друку 1907—1909 рр., він містив 68 тис. українських слів від І. Котляревського до початку XX ст.

Працюючи над Словником, письменник не припиняв і творчої роботи. 1903 року опубліковано поетичну збірку “Писання Б. Грінченка”. Борис Дмитрович займався літературними перекладами, бібліографічними дослідженнями, збирав фольклорний та етнографічний матеріал, викладав у тогочасній пресі свої замітки й роздуми стосовно національної освіти.

Б. Грінченко упорядкував альманахи “Дубове листя” (1903 р., пам’яті П. Куліша), “Досвітні огні” (1906 р., 1908 р.), популярні брошури “Тяжким шляхом. Про українську пресу” (1907 р.), працював над покажчиком “Література українського фольклора 1777—1900. Опыт библиографического указателя”.

Виходять також його публіцистичні праці “На беспроблетному шляху. Об українській школі” (1905), “Якої нам треба школи” (1905), “Народні вчителі і українська школа” (1906), історичний нарис “Братства і просвітня

справа на Україні за польського панування до Б. Хмельницького” (1907), підручник “Українська граматка до науки читання й писання” (1907) та ін.

1906 року Академія доручила Борисові Дмитровичу рецензувати книгу Г. Малинки “Сборник материалов по малорусскому фольклору (Черниг., Волынк., Полтавск. и некот. др. губ.), Чернигов, 1902”. За рецензію Б. Грінченко отримав золоту медаль і розцінив це як визнання Академією його статусу вченого.

Цей період — час його активного співробітництва з “Большой Энциклопедией”. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания” за редакцією С. Южакова.

Борис Грінченко розгорнув активну громадську роботу, пов’язану з організацією українськомовної преси, із заснуванням Української радикально-демократичної партії та товариства “Просвіта”. 1906 року письменник працює в шойно заснованій газеті “Громадська Думка” (пізніше “Рада”), видає журнал “Нова Громада”.

Про цей київський період життя Бориса Грінченка ми знайшли в журналі “Україна” (1945 р., №8) спогади письменника Івана Єрофеева, який у період знайомства з Б. Грінченком навчався в Київському університеті св. Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка). Студент обрав темою курсової роботи “Питання про походження українських дум”.

Працюючи над курсовим дослідженням, І. Єрофеев звертався за консультаціями до відомих науковців. Він дає ім характеристику, на тлі якої Б. Грінченко вирізняється своєю людяністю, готовністю прийти на поміч шонайменшій українській справі. Так, І. Єрофеев розповідає: “Житєцький мене більше екзаменував, ніж радив. Нового, порівнюючи з його розвідкою про думи, нічого не сказав.”

Дуже м’яко й привітно зустрів нас, студентів, професор духовної академії М. І. Петров, росіянин, теплий прихильник і знавець українського письменства”.

Професор Перетц порадив І. Єрофееву звернутися за консультацією до Б. Грінченка, який мав незаперечний авторитет фольклориста. Відомим був його покажчик фольклору, а ще більше — “Этнографические материалы”. Про те, як студенти сприймали Б. Грінченка, І. Єрофеев зазначив:

“З великим інтересом ставилось до Грінченка в наші часи студентство. Грінченко цікавив нас і як людина невтомної праці — вчитель, публіцист, етнограф, фольклорист, видавець, популяризатор.

Пам’ятаю добре, ми часто повторювали його, здається, улюблене твердження: “На те то й лихо, щоб з ним боротися”. Перед нами був письменник, поет, його думки зачіпали глибоко те, “що не дає спокою всім чесним душам, усім благородним серцям, намученим життям, натомленим працею задля того, щоб здійснити людське щастя”.

Нас вабила лінгвістична праця Грінченка, ми дивувались, скільки сил він поклав на свій “Словник” та “Этнографические материалы” з покажчиком українського фольклору. Дуже цікавила нас і видавнича діяльність Грінченка — розповсюдження популярних брошур, так званих метеликів. Його переклади з класиків, уміння вибрати й авторів, і теми: широкі кажучи, ці майстерні переклади були цікавіші, ніж його особиста лірика, начебто трохи наївна й застаріла”.

Зі сцени першої зустрічі студента з авторитетним ученим перед читачем постає зовнішність Грінченка, його київський побут, простота і ширість у взаєминах із людьми: “Грінченко мешкав поблизу Старого міста (на вул. Маріїнсько-Благовіщенській, 67, кв.б. — А. М.). Приймав мене він у своєму кабінеті. Відчинив двері сам, з пером у руці — на письмовому столі лежали аркуші списаного паперу.

Він був високий, огрядний. Привертав увагу його великий

блідий лоб. Борис Дмитрович справляв враження типового вчителя сільської міністерської школи, вихованця вчительського інституту.

У кімнаті на полицях — мало не до стелі — стояли книжки. Вони й лежали всюди — на стільцях, на канапі. Але що мене дуже зацікавило — це велика гравюра: високо на стіні, просто дверей, висіла картина Іжакевича — старий лірник з поводирем виходить із села. Вгорі над ними суне чорна хмара.

Я довго стояв перед картиною.

— Ой, і змочить же їх у дорозі дощ! — мимохідь сказав я, захоплений реальністю малюнка.

Грінченко засміявся.

— Го-го, яка у вас фантазія! Сподобалась картина?

— Дуже.

— І мені вона подобається”.

Своє враження від зустрічі І. Єрофеев висловив захоплено, адже “Грінченко розв’язував наукові питання ясно, без зайвої наукової термінології, просто — ознака знавця-спеціаліста, — прийняв дуже привітно, й картина, яку я в нього бачив на стіні, так і стояла у мене перед очима...”

Борис Дмитрович порадив мені студіювати народну поезію взагалі: “Запишіть усі пісні свого села”. Понад 200 пісень я відіслав 1907 року до Львова В. Пнатукові. Записав із нотами, як мені радив Грінченко”.

Розповів І. Єрофеев і про свій другий візит до Б. Грінченка: “Пробув я останній раз у нього довгенько. Розмова точилася навколо літературних питань. Легко і цікаво було з ним про це розмовляти. Висловлюючи свою любов до його балади про Хвесья — преславногo гайдамаку, я сказав, що у нашій місцевості ходить прислів’я: “Радуйся, Хвесью”, яким висловлюють іронію. Грінченко ув’язав прислів’я зі змістом балади: “Це дуже ймовірно, факт історичний, занотований і в архівних справах”, — і додав ще одне прислів’я: “Увесь Хвесь”, тобто красень”.

Кінець балади написав він під впливом Лермонтова, якого дуже любив.

На прощання Грінченко чудово прочитав мені свій переклад “Лісового царя”.

Його дуже цікавили мої спогади про товаришів по сільській міністерській школі, де я почав свою науку. Я розповідав, скільки

здібних людей там училось.

— А що їх чекає, отих здібних? — запитав наче самого себе Грінченко. — Сільські затуркані вчителі, писарі по “волостных правлениях”, поштовики... Гірко згадаєте їх...

Більше я не бачив Грінченка”.

Улітку 1909 року хворий Б. Грінченко лікувався в Будаївці (нині Боярка). Там, на дачі, його відвідав російський письменник, перекладач творів Т. Шевченка Іван Белоусов. Про цю зустріч письменник залишив спогади “Из воспоминаний о Б. Д. Грінченко”, що були опубліковані в журналі “Украинская жизнь” (1913 р., № 7—8).

Звістку про хворобу Грінченка в Москві зустріли зі співчуттям: “В конце зимы 1909 года в Москве распространился слух о тяжелой болезни украинского писателя Б. Д. Грінченко. Было известно, что для поправки здоровья ему необходимо уехать за границу, но средств у писателя не было. Помню, некоторые частные лица и общественные учреждения делали отчисления из своих средств и посылали кому-то в Киев — как пособие больному писателю. Это доказывало, что имя Грінченко, хотя исключительно украинского писателя, было известно и в Москве”.

Щоб передати хворому зібрані московськими літераторами кошти, І. Белоусов і прийшов до Б. Грінченка. Але письменник відмовився від допомоги: “Я не так уж беспомощен, — сказав Б. Д-ч, — мне бы вот только немного поправиться, я стал бы работать, — работы много. А там, я думаю, у вас есть много людей, которым и жить нечем и работы нет. Я глубоко признателен вам, но отдайте тому, кто больше меня нуждается”.

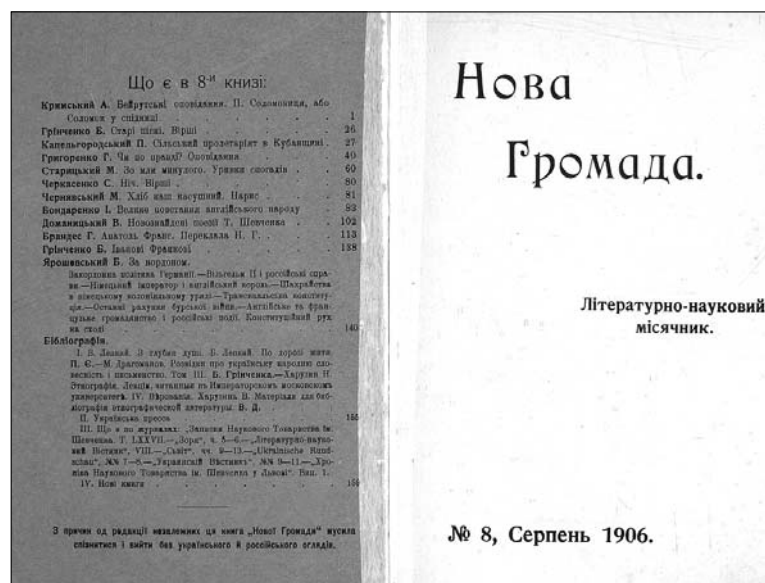
І. Белоусов відтворив інтер’єр Грінченкової кімнати в Будаївці: “Мы вошли в кабинет. Небольшая в одно окно комната, уютно обставленная: мягкий диван, чисто прибранный письменный стол, этажерка, полная книг, на стенах портреты писателей, на первом месте Шевченко, рядом — Гейне. Одна стена была завешена ковром, к котрому были приколоты свежие сосновые ветки.

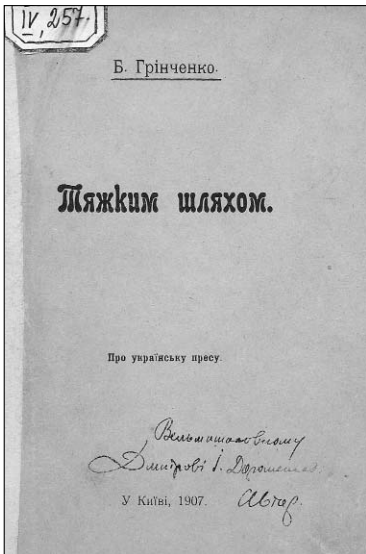
На диване сидів Б. Д-ч, откинувши голову на подушку; лицо осунувшееся, уставшее. Когда, после обычных приветствий, у нас понемногу завязался разговор о литературе, Б. Д-ч оживился и даже встал с дивана и присел к письменному столу”.

Щоб усе-таки допомогти Б. Грінченку, зібрані кошти віддали С. Єфремову, який розповів, як він зможе вручити йому допомогу: “Да, — сказав С. А-ч, — я из нескольких мест получил средства, на которые можно было бы отправить Б. Д-ча за границу, но он и слышать не хочет об этих пособиях. Я уже придумал, как нужно сделать, — я сговорился с Б. Д-м об одной крупной работе, которую он взялся выполнить. И вот присланное я вручу ему как аванс”.

Розповівши про зустріч із Б. Грінченком, І. Белоусов у своїх спогадах помітив і Грінченків переклад з О. Пушкіна “Брожу ли я вдоль улиц шумных”:

*Чи йду майданами гучними,
Чи входжу я у людний храм,
Чи бенкетую з молодими,
А впину все нема думкам.
Я думаю: пролінуть роки —
І всі, — хоч як багато нас, —
Всі в ями ляжемо глибокі
І чийсь уже надходить час.
Самотній бачу дуб могутній,*

*І думка: патріарх лісів
Переживе мій вік забутній,
Як пережив моїх батьків.*

*Дитячком любим утішаюсь,
Кажу йому: прощай! рости,
Тобі я місцем поступаюсь, —
Мені вже тіло, тобі — цвісти.*

*І так щодня і щогодини
Все маю думку я одну:
Вєдати хочу ті хвилини,
Коли поляжу я в труну.*

*І де поляжу: на чужині
Чи в колотнечі бойовій,
Чи серед хвиль, чи в цій долині
Спочине труп холодний мій?*

*І хоч однаково де тліти
Нікому тілові в труні,
Та все б хотілося спочити
Украї рідному мені.*

*І край могили над труною
Хай молоде життя гуля,
І сяють вічною красою
Байдужі небо і земля.*

Б. Грінченко

Переклад Б. Грінченко зробив у с. Будаївці біля Боярки. Можна уявити той стан, у якому перекладав поет цей твір О. Пушкіна. За словами дружини письменника, Борис брався за переклад раніше, та він йому не вдався. Мабуть, важка хвороба, що нависла над ним, втрата рідних допомогли йому відчутти найтонші нюанси пушкінської поезії. А сучасним читачам допомагають відчутти той душевний стан Б. Грінченка, у якому він перебував перед своїм від'їздом на лікування в Італію і, звичайно ж, талант Грінченка-перекладача.

Спогади про київський період життя Б. Грінченка, зокрема його співпрацю з газетою “Рада”, залишив Є. Чикаленко. У “Щоденниках” відзначив роль праці Б. Грінченка: “Всім відоме значіння Б. Д. Грінченка в ділі культурного відродження України. Такої упертої праці, такої енергії ніхто досі з українських діячів не виявляв. У найглухіші часи, коли, здавалося, український рух зовсім згас, він, мало чи не єдиний чоловік в Україні, не згубив віри у відродження України і всю свою велику енергію і працьовитість вжив для того, щоб розбудити громадянство... Дивлячись на працю Грінченка, у всіх свідомих українців заговорила совість.

Узагалі, він зробив для української літератури стільки, що його праці подостатком було б принаймні на трьох душах, і Україна цього йому ніколи не забуде...”

Водночас Є. Чикаленко правдиво наголошує на шмагаючій вимогливості Б. Грінченка не тільки до себе, а й до інших — не терпів ледачих...

У вересні 1909 року Б. Грінченко виїхав із Києва на лікування в Італію. Та то вже інша розповідь...

Академік Іван Дзюба: поклик «до праці»

Богдан ЗАЛІЗНЯК

Чим відрізняється нова книжка Івана Дзюби — “Не окремо взяте життя” від попередньої — “Спогади і роздуми на фінішній прямій”? Там — “Дзюбізми”, тут — “Дзюбізми”. А якщо серйозно — у новій книжці Івана Михайловича, яка побачила світ 2013 року у видавництві “Либідь”, є ще й новий розділ — “Дія третя”, — якого не було в попередній. У ньому кожен може прочитати і про “Республіканську асоціацію українознавців”, і про керівництво І. Дзюбою Міністерством культури (“Не дуже солодка каторга в міністерстві культури”), і про “Справи енциклопедичні”, і про Віктора Некрасова (“Не сдавшийся лжи”). Книжка “Не окремо взяте життя” — це не просто “цікавіше зібрання спогадів і роздумів”, це — життя України у двох часах — радянському й пострадянському.

Передусім автор згадує про “одну дуже важливу для мене (може, найважливішу) спонуку до написання цих спогадів. XX століття поглинуло в свої крижановоді безодні вже не одну Атлантиду... це Атлантида середньо- і східноєвропейського містечкового єврейства, це Атлантида галицького села з його потягом, попри злидні, до освіти, культом читальні, повагою до вчителя і священика, працьовитістю і побожністю, відпорністю до асиміляції, але також і покоління молоді інтелігенції, невдовзі знищеної або розселеної по світах... Ми є свідками того, як зникає Атлантида старої української діаспори, політичної еміграції (і не тільки галицької, звісно) — цілий світ людських долів, зусиль, високих і низьких пристрастей, різноякісних цінностей, боротьби та праці, творення альтернативної України і надії на прийдешню велику Україну...”

Це книжка про націю (совістю якої багато хто називає Івана Дзюбу), зокрема розповіді про людей від їхнього імені — тих, із ким Іванові Михайловичу доводилося спілкуватися. Про маму і тата. Читаючи ці сторінки, думаєш: Боже, як правдиво пише автор про все-все, а зокрема — про найрідніших.

Був час, коли Іван Дзюба працював на посаді міністра культури (“Але спочатку, щодня, — розгляд листів. Їх були сотні, і на те, щоб їх “розписати” по відділах, ішло півтори-дві години, а в цей час чекали люди, часом із важливими справами. Їх теж треба було прийняти. Мабуть, це можна було організувати інакше. Але я над усе боявся виглядати чиновником і хотів бути “доступним” для всіх, а це все одно не вдавалось і не могло вдатися. Когось устигнеш прийняти і

щось особисто полагодити: “от доступний міністр!” Когось не встиг: “та він теж бюрократ! Мій античиновницький синдром, певно, виглядав дивацтвом...”

Та й справді: чи багато хто з чиновників — колишніх і нинішніх — думає про те, як він виглядає перед людьми? Вже не кажу — перед самим собою. А Іван Михайлович розмірковує про це. І не раз...

“...Я вже казав, що психологічно і “ментально” я не службовець, не чиновник — ні в поганому, ні в доброму розумінні. У нас слово “чиновник” — майже лайка. Певно, це спадщина століть бюрократичної тиранії — спершу російсько-імперської, потім радянсько-партійної. Насправді ж чиновник не має бути бюрократом, і бути чиновником — свого роду мистецтво, що потребує хисту і виучки. Менеджерського таланту. Надто коли йдеться про чиновників високого рангу...”

Та найбільше Іван Дзюба дбає про Україну. Ось фрагмент із його інтерв’ю газеті “Донеччина” (липень 2012 року): “Керований аспект процесів русифікації, витіснення української культури й мови, був очевидний за часів Російської імперії та СРСР і менш очевидний нині. Але насправді він є (підкреслення наше. — Б. З.), і він потужний. Це дія інтересів великого бізнесу та партбюрократії, що його обслуговує, це невтомна робота підвладних їм засобів масової інформації, це широка пропаганда “Русского мира”, тиск іззовні і т. ін. А тепер це маємо і відверто антиукраїнський курс влади, одним із виявів якого став так званий Закон про мови в Україні. Він мало того що протягнутий у шулерський спосіб (що всі могли бачити), а й фальшивий за суттю. Це нібито закон на захист мов національних меншин (захист від української?). Але невже хтось вірить, що його авторам і проштовхувачам йдеться про мову приазовських греків чи придніаїнських болгар, чи молдаван? Чи якісь національні меншини раділи з приводу продавлення цього закону? Та ні ж. Бо вони знають, що дбають не про них. Дбають про ту мову, яка і так реально є панівною в Україні — подивіться навколо себе”.

А тепер — кілька “дзюбізмів”, якими “пересипано” текст книжки “Не окремо взяте життя”:

“У цього поета слова з генеральськими погонами, а ідея стирчить, як роги”;

“Бог легенько перебирає струни людської душі”;

“Від надміру інформації голова тріщала, як дозиметр”;

“З істиною, як із хлібом — шанобливо, але без церемоній”;

“На душі стільки всього понамерзало”;

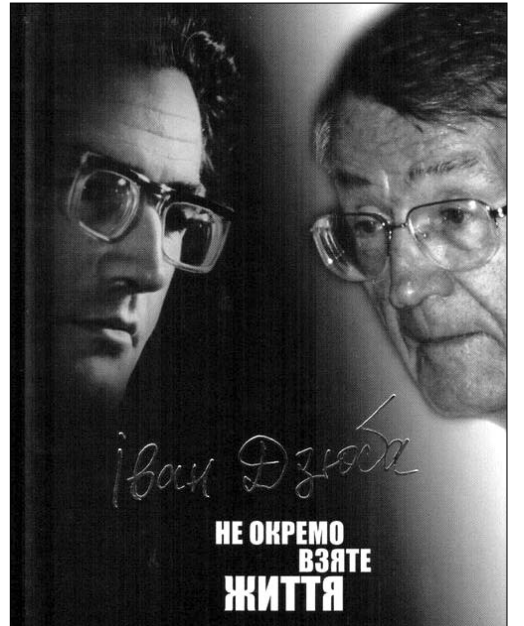
“Я намагнічений на роботу”;

“Вчепився в стрілки годинника історії”;

“Сперечався з луною власних слів”;

“Талант — це велика совісність перед правдою”;

“В його серці з року в рік зростає сад доброти”;

“Крихітний маятник особистого часу — і космічний маятник часу”;

“Всесвіт — вмістилище часу”;

“Щосили трусив дерево ідей”...

Тож щиро вдячний академіку Іванові Дзюбі, який своєю книжкою “Не окремо взяте життя” потрусив дерево різних ідей — точніше, подав нам, читачам, силу-силенну сенсів (смислів), які виникали й виникають досі в українському світі й потребують свого осмислення і розв’язання. Усіма нами.

“До праці”, “працюймо” — цими словами, як правило, закінчує свого листа чи телефонну розмову Іван Михайлович Дзюба. Щойно видана його книжка — також поклик “до праці”. Нашої з вами. Над осягненням різнобарвного мінного, вельми невпорядкованого сьогоднішня і спробою передбачення майбутнього.

Сергій І. ТКАЧЕНКО,
лауреат Міжнародної премії
ім. В. Винниченка (США)

Мить і вічність Володимира Бровченка

шанс втратив, чим навіки покрив себе ганьбою в очах тих, хто ще не забув, що таке совість і честь.

Хоча на початку червня Володимир Бровченку виповниться 82 роки, та в літературному сідлі він тримається ще по-козацькому впевнено і вправно. Про що свідчать його нові вірші, які він пише в жанрі мініатюр і в яких торкається не

А ти, тупак, обділений талантом,
Із генеральським ходиш аксельбантом,
Хоч двох слівець до купи не складаєш.

Сповнений гірких сумнівів (“Якби оце проснувсь Тарас Шевченко, // Чи захотів би жити на Дніпрі?”), поет у вірші “Незалежність” звертається з молитвою до верховної покровительки нашого многотраждального козацького народу: “Пресвята Богородице! // Що ж воно робиться? // Нібито сіємо, // А вона не родиться”.

У поетовій гайдамацькій душі зріє рішучий протест: “Ось піду я в Дике поле // І дізнаюсь, в чому суть. // Тільки горе в серце коле, // Тільки ноги не несуть...”. У його віршах лунають коліївські настрої: “Лютих злодіяк // посадім на паколи! // То не знаєм як // То нема коли”.

У нових історичних умовах (“Ті, що під сподом, // Звуться народом, // Ті, що вгорі, — // Лихварі”) поет запитує: “Себе питаю, весь бідацький рід: // Куди зникає український світ?”. Це не дає йому спокою (“Чи буде світ, чи буде людство, // Коли навкруг таке паскудство?”), однак він знаходить відповідь: “Моя тривога і надія... // Чи діє Слово? // Діє! Діє!”. Наше спасіння — у Слові, що веде до Діє: *Ти бачив, як горять степи? Ти чуєш, як людина стогне? Стожильний люде, не терпи, Змети це кодро велемовне.*

Поет звертається з пророчими словами до свого народу (“Лечу, згораю, як болід // Пора складати заповіт”) — як до рідних дітей: “Нема що сказати, синочки... // В сум’ятті нової доби // Лишаю вам тільки рядочки — // Мої найдорожчі скарби”. І хоча в новітній збірці домінують мінонорні, навіть апокаліптичні настрої, закінчується вона оптимістично:

*Не журись, моя доле, не плач,
Ще гряде правди й волі сяч.
Він тоді у веснянім саду
Провістить нам зорю молоду.*

Володимир Бровченко, його син Микола і онука Леся

тільки пекучих громадських, а й глибинних філософських проблем:

Ти до мене чомусь не приходиш тепер.

Я ще з Божої волі не вмер

І не вмерла моя Україна,

Як ніколи не вмер весна солов’їна.

По своїй по землі мов прибитий ходжу,

За Любов’ю і маминим Словом тужу.

Поетове критичне слово спрямоване не стільки проти наших відвертих недругів, скільки проти “своїх”, — які за нових незалежних умов дбають лише про задоволення власних амбіцій і вузько-еготистичних потреб:

Олесь Гончар розпочинав сержантом,

В полон узавши світову безмеж,

Степан НАЛИВАЙКО,
українознавець—сходознавець—
індолог

Продовження.
Початок у ч. 20 за 2013 р.

Геката й Спарта

Геката — верховна богиня в Спарті, Спарта — стародавня країна в Малій Азії на південь від Чорного моря, а *спарті-спартанці* — людність її. Назву *спарті* греки традиційно тлумачили як “посіяні” й наводили міф, за яким *спарті* — богатири, постали з землі, яку Кадм (брат фінікійської царівни Європи, яку Зевс у подібну рудого бика викав і переніс на Крит, де в них народилося троє синів), засновник Фів, засів зубами вбитого ним дракона; прикметно, що й назву *спори* щодо слов’ян античні автори теж пояснювали як *посіяні*. Спарті-спартанці нібито постали з землі у повному військовому обладанні й одразу почали битися і билися доти, доки їх не лишилося п’ятеро. Істотно, що спарті народилися з землі, що після битви їх лишилося п’ятеро і що в Спарті судовими справами відали 5 осіб, ніби сучасний індійський *панчат* “рада п’яти”. Постанови спартів із землі має прямий переклад зі словами “Велесової книги” про корову Замунь-Землю, від якої і Дажбога постали 5 давньоукраїнських племен, загально означувани як *кравенці* “коровичі”.

Спарта звали дружини Лакедемона, сина Зевса, вона — внучка автохтона *Лелега*, народ *карійці* раніше називалися *лелеги*, у хеттських джерелах вони *лудуху*, а *лелеги* пов’язані з етрусками (пор. укр. прізвища *Лелюх*, *Лелюшенко*). Спарта, за грецькими міфами, дала назву країні й стала родоначальницею спартів, тож цілком певно можна казати тут про відлуння матриархату, коли належність людини визначалася по материнській лінії. Прекрасна Елена, через яку спалахнула Троянська війна, походила зі Спарті. Інша назва спартів — *лакедомони-лакедомоняни*, а *Лакедемон* — син Зевса від Тайгетти, однієї з семи дочок Атланта й Плейони, загально означуваних як *Плеяди*. Плеяд, за міфом, переслідував мисливець Оріон, вони перетворилися на голубиць, і Зевс підніс їх на небо, де вони й стали сузір’ям *Плеяди*. Волос в Україні — сузір’я *Тельця*, а *Телець-Тур* разом із сузір’ям *Плеяди* — *Волосяжар*. *Волос* — різновид імені *Влес-Велес*, що його має слов’янський “скотій” бог, йому тотожне інд. *Вріш* “Бик”, яке мав Шіва-Рудра — індійський “скотій” бог; індійська назва *Тельця* якраз *Вріш*, *Врішаба* “Бик, Тур”. У Києві на Подолі була *Турова божниця*, де стояло й зображення *Влеса-Велеса*, тоді як зображення його дружини *Мокосі* стояло на Горі, біля князівських палат. Учені зазначають, що сузір’я *Тельця* означає епоху, коли в цьому сузір’ї починалося весняне рівнодення, воно було головним божеством давніх цивілізацій (IV—III тис. до н. е.). Академік М. Марр вважає, що Тур був божеством неба в причорноморських етрусків, а вони, перемістившись на захід, передали згодом цю давню назву римлянам, які й донесли її до наших часів (латинська назва сузір’я *Таурус*).

До спартів зводили свій родовід найзатніші фіванські роди, ім’я *Семела* “Земля” мала фіванська царівна, яку покохав Зевс і яка стала матір’ю бога Діоніса. *Семела* — фригійсько-фракійське божество Землі, фригійська *Семела* — та ж українська *Земля-Замунь* (іран. *Замін*). Фригійців відомий індійський мовознавець та історик Суніті Кумар Чаттерджи, про якого вже згадувалося, співвідносить із племенем

Катерина — Материна, або Дещо нове й незвичне про давнє і славне жіноче ім’я

Фото з сайта dic.academik.ru

берігу у ведах, родоначальник якого — легендарний мудрець Бгігу, прадід по матері не менш легендарного Яду, родоначальника ядавів. А фригійці, як і фракійці, троянці, лідійці, карійці, етруски — так звані *ілірійські народи*. “Велесова книга” прихильна до ілірійців, бо вони близькі русам і не раз приходили їм на допомогу. Індійським ядавам тотожні літописні ятвяги, тож і близькі їм пруси-боруси, самби й галінди-голядь споріднені з фригійцями, фракійцями, карійцями, троянцями й етрусками. Написи III ст. до н. е. з Керчі знають богиню *Матір Фригійську* (№№ 21, 23), тотожну Кібелі й Гекаті.

Геката, Артеміді й Таврика-Крим

Спарта — стародавня країна на південь від Чорного моря, де шанували Гекату-Артеміді, а на північному узбережжі Чорного моря була Таврида-Таврика, де жили таври, які шанували цю богиню. Кримські таври — ті ж кримські руси, візантійський автор XII ст. Іоан Цец впевнено каже, що *назва руси тотожна назві таври*. Північне узбережжя Чорного моря виявляється найдавнішим ареалом, де писемно фіксується етнонім *руси*. Різні джерела, насамперед візантійські, подають відомості про русів упродовж тривалого часового відтинку, і саме про тих, які замешкували в Криму. Ототожнення русів із таврами й тавроскіфами свідчить, що візантійці вважали їх за місцеву людність, споконвічну в Північному Причорномор’ї. З кримськими русами найперше увійшли в контакт візантійці, які не розрізняють Русь Причорноморську й Русь Подніпровську — для них то дві частини одного цілого.

Із таврусами й Таврикою пов’язана й Артеміді-Тавропола. Саме вона, мовить грецький міф, перенесла до таврів юну Іфігенію, доньку мікенського царя Агамемнона, який очолював грецьке військо в поході на Трою. Отож таври-руси відомі грекам іще за Троянської війни, у XIII ст. до н. е. У Тавриці Іфігенія стала жрицею в храмі Артеміді, там від руки Іфігенії мало не гине її рідний брат Орест, який потай прибув викрасти статую богині, але його схопила сторожа. Сестра рятує брата, і вони вже удвох, прихопивши дерев’яну статую богині, повертаються до Греції. Там Іфігенія і далі жриця Артеміді, вже в грецькому храмі. Грецькі міфи самі визнають, що Діва-Артеміді прийшла до Греції з Таврики-Криму. З чого висновок, що Діва-Артеміді в Криму автохтонна, що її храм і жертвник тут споконвічні. Бо на-

віщо переносити призначену для жертви Іфігенію аж у Таврику, якби жертвник і її храм був у Греції. Інші міфи мовлять, що Артеміді народилася в Греції випадково, бо її матері Лато (пор. *Лада*) випало народити її на острові Делос саме тоді, коли вона прийшла туди зі своїх північних, гіперборейських країв. А в Гіперборейі неабияк шанували Артеміді та її брата Аполлона, який тут і зимував. А гіперборейці жили на північ від Чорного моря, тобто й на терені сучасної України.

Херсонеська Діва-Партенос

1890 року біля колишнього (нині відновленого) Володимирського собору в Севастополі знайшли біломармурову плиту з написом III ст. до н. е., яку називали *Херсонеська присяга*. Колись тут було велике й славне місто, столиця таврів, яке античні джерела називають *Херсонес Таврійський* або просто *Херсонес*, а давньоруські літописи — *Корсунь*. У своїй присязі херсонесці-корсунці перед своїми богами клянуться “оберігати для народу *састер* і не розголошувати нічого потаємного ні еллінові (!), ні варвару”. У присязі згадані богиня Діва — захисниця й покровителька міста та *састер*, сучасний індійський термін на означення священних книг — *шастр*, найпершу й найавторитетнішу частину яких складають веди. Прикметне в присязі й те, що корсунці-херсонесці ще в III ст. до н. е. клялися оберігати від еллінів-греків і варварів свої священні книги — *састер*. Наші ж історики-античники мають Херсонес-Корсунь за грецьке місто, хоча насправді воно таворуське. Назва *таври* сходить до грецького *таврос* “бик, тур”, тож і руси, як і таври, *бичичі*, *тавричі*, *туричі*. Тобто етноніми *таври*, *руси*, *кравенці* — семантичні двійники й означають “коровичі, бичичі, туричі”. Збірний етнонім *кравенці* включає п’ять давньоукраїнських племен (*скіфи*, *анти*, *руси*, *боруси*, *сурожці*), а веди знають *п’ять ведійських племен*, які в “Махабхараті” сукупно означені *каурави-кавраві*. На Черкащині 4 річки й 2 населені пункти мають назви *Каврай*, *Коврай* і *Ковраць*, а Черкащина — “найіндійський” ареал України, як і Чернігівщина, Волинь та Крим.

Таври — ті ж руси, а таври-руси й поляни-руси — одна й та сама людність, для візантійських авторів таври-руси й поляни-руси — нероздільне ціле. Таври-руси знали веди й шастри, тож їх знали й поляни-руси. Таврика-Крим і материкова Русь-Україна географічно й історично невіддільні, зв’язки відомих іще за Троянської війни кримських

таврів-русів і подніпровських полян-русів, літописного Корсуня і Києва — споконвічні й неперервні. Не випадково через тринадцять століть після Херсонеської присязи саме з Корсуня-Херсонеса, столиці таврів-русів, прийшло християнство до Києва, столиці полян-русів і Києворуської держави; сам Корсунь-Херсонес прийняв християнство десь у V чи й до V ст. Тож веди й шастри знали не лише руси-таври-поляни, а й скіфи-сколоты. Та воно й зрозуміло: адже скіфи-сколоты й таври-руси-поляни — ті ж кравенці-українці, як це впевнено констатує “Велесова книга” на своїх дерев’яних дощечках. На таких самих дощечках, до речі, нанизаних на шворку, написана й “Архаша-стра” — давньоіндійський трактат I ст. до н. е. про мистецтво політики й управління державою.

Діва-Партенос

Діва-Деві-Артеміді-Тавропола звали в Криму й *Партенос* “Діва”, що відбили кримські назви *Партеніон*, *Партеніт*, *Партеній*, *Партенітка* “Дівичка” (річка) й *Киз-Куле*, *Киз-Таш*, *Киз-Кермен*, *Киз-Аул* — пізніші тюркські переклади первісних “дівиних” назв (тюрк. *киз* “діва, дівчина; дочка”). Ім’я *Партенос* споріднене з санскр. *Прітха-Партха* “Земля”. Інше ім’я *Прітхи-Партхи-Землі* в санскриті — *Прітхадеві* “Прітха-богиня”, тобто “Земля-богиня”. Ім’я *Партатуа* мав скіфський цар, за якого ассирійський цар Асархаддон (680—669 рр. до н. е.) віддав заміж свою дочку, аби безпечити свою країну від скіфів, які 28 років панували в Малій Азії. Їм’я складають *Парта+туа*, де *туа* тотожне санскр. *дева* “бог” (*деві* “богиня”). *Прітхадеві* означає “Земля-богиня”, а похідне від нього *Партхадеві* означає “Син Землі-богині” — саме таке значення скіфського імені *Партатуа*. Тож і скіфи добре знали Землю-богиню під різними іменами. А скіфи у “Велесовій книзі” входять до п’яти племен, означених як *кравенці*, вони народжені від Дажбога й Корови Замунь, тобто Небесного Бика й Корови-Землі. Тож сини Корови-Землі — *партхави* “земляни, земляничі”, в чому вбачають відлуння матриархату. *Партхава* й стародавня держава Парфія, парф’яни в Геродота — *парті*.

Діва-Деві — жіноча іпостась Шіви-Рудри, верховного божества, тотожного слов’янському Родові. Шіва нерозривно пов’язаний із білим або сивим биком, емблема його бик, він сидить на бикові, він сам — бик, тоді як його дружина ототожнюється з коровою. А що людність України знала ці божества, засвідчує хоча б те, що в Білгороді-Дністровському і на Молдаванці в Одесі виявлено написи III ст. з іменами *Махадава* й *Бутанат*, тотожні індійським іменам *Махадева* “Великий бог” і *Бутанатх* “Владика бгутів”, які означають Шіву-Рудру, де *бгугі* — добрі й злі духи, що складають почет цього грізного й милосердного бога.

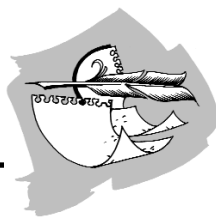
Таврська Діва-Артеміді має архаїчні риси матері-корови: на теракотовій пластинці, знайдений 1946 р. у Херсонесі-Корсуні, столиці таврів-русів, зображено жін-

ку з головою корови. Там знайдено й монети із зображенням на одному боці Діви-Артеміді, захисниці й покровительки Херсонеса, а на другому — бика, що, певно, уособлює її божественного чоловіка — Шіву-Рудру-Рода, яким функціонально тотожні Озіріс, Діоніс і слов’янський *Влес-Велес*. Стефан Візантійський у VI ст. пояснює, що в Тавриці бог Озіріс запряг биків, зорав землю, і саме від цієї пари биків названа тутешня людність — *таври*, що саме з цим божеством пов’язана назва *Таврида-Таврика*, бо священною твариною Озіріса був бик, грецькою *таврос*. Діодор Сицилійський і собі мовить, що золоте руно стерегли таври та їхні вогнедишні бики. Античні автори індійського Шіву-Рудру ототожнюють із Діонісом, тож і з Озірісом. Саме в Тавриді, за легендами, Озіріс навчив людей виноградарства й землеробства. До речі, й назва *Корсунь* означає “Місце бика”, де індіран. *кор-кур* (воно ж у слові *коридка*) означає “бик” і відбите в українських прізвищах *Чорнокур*, *Калакур* — *Калакура* “Чорновіл” і *Білокур* “Біловіл”.

Іще в III ст. до н. е. Діва-Деві була богинею-воителькою і Матір’ю-Покровою Херсонеса Таврійського, літописного Корсуня, звідки в X ст. великий князь Володимир приніс до Києва християнство, привіз християнських священників і привіз християнські регалії. Вона посідала чільне місце в херсонеському пантеоні, мала своє літопислення, на її честь відзначали свята-партенії (грец. *партенос* “діва, дівчина; дочка”), виготовляли статуї, карбували монети, які зображали її із сагайдаком, луком і сарною, з роззявними кучерями, у пов’язці або короні. Її храм у центрі міста був головною святинєю херсонесців. Вона зображалася і в так званій “баштовій короні” — *аніді*, що обрисами нагадувала зубчасті фортечні мурі, звідки і її імена *Онїда* в Геродота, *Діва-Обида* в “Слові” та *Обидоносця* у “Велесовій книзі”.

Інд. *деві* у міфології означає богиню взагалі, втілення жіночого начала, персоналізоване в образах численних богинь із різноманітними функціями. Якщо ж означення *Деві* “Богиня” або *Махадеві* “Велика богиня” вжите як особове ім’я, то воно, як правило, стосується дружини Шіви-Рудри-Рода й виступає під десят’ма основними іменами, що відбивають різні її іпостасі: шість уособлюють добре, лагідне, милостиве начало, а чотири — гнівне, похмуре, караюче. Межа між цими іпостасями досить умовна, бо для віруючих богиня і милостива, і сувора водночас. Вона має різні іконографічні подоби, залежно від якостей і функцій, проте найвідоміші її зображення як *Парваті* або *Ума* — жінка з ясним усміхненим обличчям і двома руками і як *Дурга* — богиня-воителька, світлошкіра вродлива жінка з різноманітною зброяю в багатьох руках, в одній із яких тризубець, а ще в одній спис. Санскр. *деві* “богиня” споріднене з укр. *діва*, *дівка*, *дівчина*, що відбиває високий соціальний статус жінки у давнину й сходить до часів матриархату, вплив якого і нині відчутний в українському весільному обряді, де основна роль відводиться матерям молодих.

Далі буде.

Український вірш із XVII століття

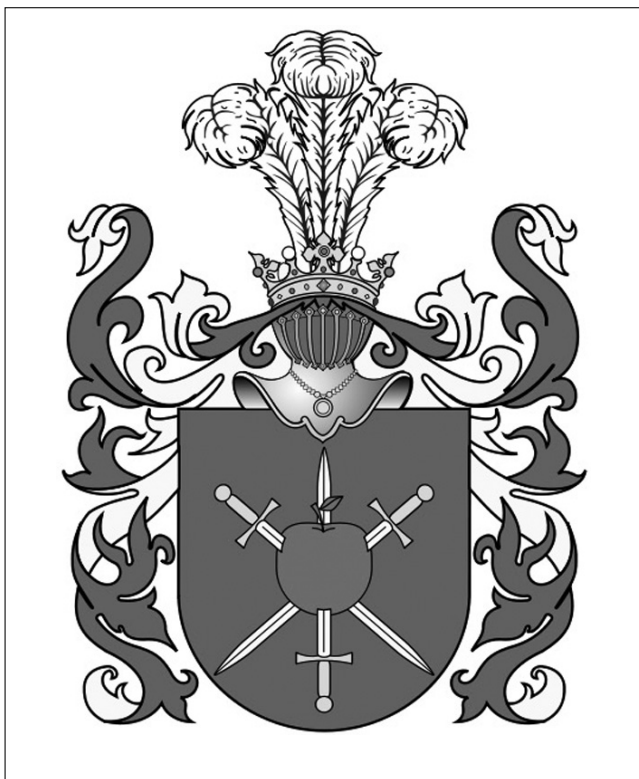
Галина ПАГУТЯК,
лауреат Національної премії
імені Т. Шевченка

У наші неосвічені часи, коли допитливість стає дедалі рідкіснішою птахом, як усе, що не приносить негайних дивідендів, доводиться йти на хитрощі, щоб поповнити культурний обіг новим іменем чи твором. Тому ось уже кілька років я використовую свої скромні можливості, щоб мої співвітчизники довідалися щось про ім'я, яке належить не лише історії, а й літературі — Яна Щасного Гербурта, що прожив усього 49 років і помер на Новий рік, 31 грудня 1617 року в селі Боневичі поблизу Добромиля. Коли зрушуєш один історичний пласт, неодмінно зачіпаєш той, що поруч. Минуло вже трохи часу, відколи написано “Слугу з Добромиля”, але я відчуваю всередині незаповнену пустку, коли йдеться про Яна Щасного. Може, тому, що серед моїх предків була така собі Емілія Добромильська, нащадок однієї з бічних ліній Гербуртів, що виникла у XVIII ст., мир її праху, ця добра жінка була начебто ключницею у якоїсь графині. У Добромилі кажуть, ніби Гербурти після смерті перетворювалися на орлів, і коли хтось із них підстрелив орла, то рід перерветься. Після смерті єдиного сина Яна Щасного, якого звали Ян Лев, неприкаяного чоловіка, що прожив дуже мало і дуже дивно, й похований у Добромильському монастирі, рід Гербуртів зійшов зі сцени театру історії. Склажемо тут шанобливо: sic transit gloria mundi, але іноді від слави залишається частинка вічності, яка стає в пригоді майбутнім поколінням. Чи думав Ян Щасний Добромильський, що його невеликий вірш-пісня українською мовою, виявиться значно важливішим, аніж палкі політичні памфлети проти Його Королівської Мосці Жигмунта III? Але про це трохи згодом, бо завчасно висмикувати вірш із контексту недобре. Тим більше, що навіть серед фахівців давньої української літератури ім'я Яна Щасного Гербурта практично невідоме. Бо — нецікаве. Тому доведеться нам, простим посполитим, як вміємо, запроваджувати це ім'я у сучасний культурний контекст.

Історія Речі Посполитої — це частина української історії, і Ян Щасний Гербурт, як і тисячі шляхтичів XVI—XVII століття, незалежно від національності й релігійної приналежності, майнового стану, називав себе “громадянином” цієї справді великої багатонаціональної держави, якій не вдалось нав'язати ні абсолютизм, ні клерикалізм, староста мостиський і вишенський належав до тих, хто не давав це зробити. Він, вихованець канцлера Яна Замоїського, його небіж, навчався в Краківському університеті, отримав блискучу філологічну освіту в Інгольштадті (Баварія), був дуже успішним дипломатом, а потім одним із керівників Сандомирського рокошу, який зазнав поразки. За свої інтриги проти короля мав бути страчений, але право меча, яким володів маршалок коронний Жигмунт Мишковський, дало йому змогу уникнути смерті, втім, він відсидів два роки у в'язниці. У Добромилі Гербурт заснував друкарню, яка видавала історичні хроніки Яна Длугоша, Вінцентія Кадлубки, Станіслава Орхівського, власні твори, за-

хищав русинів від насильницького запровадження унії, і виступав за збереження прав автентичного населення у Руському воєводстві. В українській історіографії його образ дещо романтизований, бо магнат-дисидент зовсім не закликав до незалежності України, та й навіщо. Він був найперше гуманістом, а не революціонером, вважаючи, що особиста незалежність — основа процвітаючого суспільства.

Цю постать зробили суперечливою самі історики. Поляки називали його “вченим розбишакою”, бо Гербурт, один із найосвіченіших людей свого часу, брав участь у набігах на сусідів, так званих війнах домових, і то з таким азартом, що в часи, коли цим займалися практично всі магнати, виділявся серед них. У душі він був трохи анархістом і любив епатувати своє вельможне оточення. Він гадав, що житиме довго і зробить усе, що замислив. Але стрімке зубожіння, ізоляція, смерть Габора Баторія, сина Його Королівської Мосці

Герб Яна Щасного

Стефана Баторія, який обіцяв Гербурту зробити його семиградським воєводою, якщо той допоможе йому стати королем Речі Посполитої, довели цього чоловіка до депресії. Можливо, йому допомогли піти з життя єзуїти, щоб не заважав перехреснувати Русь хрестом і мечем. Його дружина Єлизавета Заславська з роду Острозьких через рік вийшла заміж, а ще через рік померла. Польські історики намагалися зробити Гербурта малозначною, корисливою особистістю, класичним типом невдахи, хоча й високо цінують його літературний талант. Якби не приналежність до магнатів, Ян Щасний став би світочем науки, нестандартним, темпераментним, але саме такі змінюють світ. Він писав бездоганною латиною, його польська мова вражає багатством, а українська мова була в його часи мовою спілкування, і слідом за Станіславом Орхівським він називав себе у листах до папи русином. У двотомнику-антології “Українські гуманісти епохи Відродження” вміщено вотум (промову) Гербурта на сеймику у Вишні 1613 року, слова з якого і є тією часткою вічності, яка залишається після того, як слава мине: “На сеймиках братами називають, а на сеймах — відщепенцями. Це я знаю, бо все це прав-

да. Але чого вони хочуть од того шляхетного народу, якою радою і якою метою вони керуються? Того я в жодний спосіб збагнути не можу. Бо коли хочуть, щоб Русі не було в Русі, — то це річ неподобна, і це все одно, якщо порівняти, якби їм захотілося, аби море було поблизу Самбора, а Бершадь неподалік Гданська”. Можливо, тому Гербурт так і не дочекався у Польщі об'єктивного наукового дослідження, а пріоритети української історіографії добре відомі. Остання серйозна публікація, тобто її спроба, була в 50-х роках минулого століття. Це — магістерська робота Людвіки Щербіцької, яка не мала доступу до документів, що зберігались тоді у Львові. Але саме в неї я знайшла те, що так давно шукала: вірш “Пастуше”, що був вміщений у автобіографічному діалозі, написаному польською мовою, Яна Щасного Гербурта “Геркулес слов'янський”. Пізніше мені вдалося розшукати майже повністю текст діалогу в історії польської літератури Міхала Вішневського, виданої в XIX ст., і таким чином побачити вірш у контексті.

Алегорична автобіографія написана в традиційному ж для XVI століття жанрі — суперечки між Фортуною і Цнотою (доброчесністю). Тільки це розмова між Фортуною і Геркулесом. Навіть для сучасників були незрозумілі деякі символи, в яких Гербурт зашифрував події, місця і особи, що мали вплив на його життєвий вибір. Подібна символічна мова використовувалась у західноєвропейській літературній традиції як художній і конспіративний засіб. Її називали “мовою птахів”. Нею писали Рабле, Сервантес і Шекспір. В усьому світі зараз, можливо, знайдеться кілька людей, які можуть тлумачити “мову птахів”, бо це потребує широкої ерудиції, а не вузької спеціалізації. Ян Щасний видає “Геркулеса” в Добромилі в 1612—1613 роках під псевдонімом Каспера М'яковського. У нього їх кілька, псевдонімів. У автобіографії Гербурт ототожнює себе з Геркулесом — всім було відомо, що добромильський магнат був дуже сильним фізично і гнув руками підкови.

Текст належить до часів, коли Гербурт перебував у в'язниці в Кракові, але виданий набагато пізніше. Можливо, він пізніше його доробляв, і вірш “Пастуше” є вставкою часів війни проти ревних запроваджувачів унії, бо саме тоді це питання стало для колишнього рокошанина більш актуальним. Текст подається латиницею. Взагалі цей діалог мав первісну — українську назву “Гадка Гриця з Фортуною”, але українська назва могла створити додаткові перешкоди для книги, а Гербурт не хотів спалювати за собою всі мости. Гриць, Григорій може бути також натяком на зачинателя ренесансного гуманізму в Україні — архієпископа львівського Григорія із Сянока (1406—1477), який створив Двір поетів у Дунаєві (поблизу Перемишляна) і користувався упродовж століть величезним авторитетом серед польсько-української еліти. Але давайте прочитаємо сам вірш, який я подаю в оригіналі, а також кирилицею:

Галина Пагутяк

Pastusze, pastusze,	Пастуше, пастуше,
Liubliu te do dusze,	Люблю тя то душі
A szczo mene boli,	А що мене боли
Skazu ty do woli	Скажу ти до волі.
Czerodyku majesz,	Черодийку маєш,
Riadit jej ne znajesz.	Рядить їй не знаєш
Tobi z neiu lichy,	Тобі з нею лихо,
Jej z tobu nie tycho.	Їй з тобов не тихо
Bywal to didojko	Бивав то дідойко
Mil sia choroszejko.	Мав ся хорошойко
Wolki sia bojaly	Вовки ся бояли
Czeredu mijaly.	Череду минали.
Da szczo nam czynyty!	Та що ж нам чинити!
Terpity, terpity.	Терпіти, терпіти.
Z Bohem sia ne byty.	З Богом ся не бити.

Про вірш “Пастуше” згадував Ярослав Ісаєвич в історії українського книгодрукування, але ніхто з українських дослідників не прагнув його відшукати і опублікувати. Сам вірш у жодному разі не можна вважати народною піснею, як намагалася представити його Людвіка Щербіцька, не знайома з українським фольклором. Так, це пісня, бо Гербурт був ще й музикантом, але її не можна віднести до жодного з жанрів пісень, що побутують на Бойківщині, звідки я сама, до речі, родом. По-перше, вона не співвідноситься з жодним обрядом чи тематикою, по-друге, відчувається її співзвучність із псалмами, що вказує на дотичність до Реформації. Сам Ян Щасний був формально римокатоликом, але серед магнатів панувала конфесійна толерантність. Образ пастуха, який не вміє керувати (рядити) стадом, можна трактувати і світськи, але все одно він має заданий відтінок сакральності. Мотив — “колись все було краще”, властивий ренесансній поезії, це по-третє.

Історики давньої української літератури мають справу з книжною поетичною мовою, важкою, втиснутою в прокрустове ложе форм, які дуже далекі від милозвучності. Вірш Гербурта написаний бойківською говіркою, моя бабця так розмовляла, і в глухих селах у Карпатах нею розмовляють досі. Потрібно було бездоганно володіти українською мовою і тонко відчувати її на генетичному рівні, щоб створити цей маленький шедевр, який 400 років перебував у забутті. І це було написано на початку XVII століття. Тільки через сто років інший магнат Іван Мазепа, чия доля нагадує долю Яна Щасного Гербурта, відважився визнати за народною мовою право боротися за поетичний Олімп.

Борис МАНЖЕЛА,
м. Суми

Дві любові Тараса Шевченка До 170-річчя першої поїздки на Сумщину

Любов і жінка грали в житті Т. Шевченка значну роль, хоча його інтимне життя свідомо вилучали з біографії класичного поета-революціонера або просто замовчували. Але для того, щоб поезія була вічною, їй потрібні любов і правда, краса і ерос, ненависть, непорозуміння і смерть. Хто ж надихав Шевченка на творчість? Тисячі сторінок списано, сотні архівів вивчено, аби відновити образи тих, кого любив великий Поет.

Тарас Шевченко.
Портрет Варвари Репніної, 1859 р.

Ще в дитинстві постає перед ним його перша дитяча любов — пастушка Оксана Коваленко, яка навчила "без мови, без слова, очима, душею, серцем розмовляти"; потім була молоденька польська швея Дуна Гусиковська, що навчила молоденького Тараса багато чого в житті на чужині. Пізніше, у творчості й у біографії згадується Паша, 16-літня натурщиця, яку Шевченко "відбив" у Сошенка; і вона знову з'являється на обрії його життя через 15 років, коли відвідує студію-майстерню старого і хворого Шевченка 1859-го. Це була німкеня Амалия Кльбергер.

У пізньому періоді життя Шевченка була молода попівна Феодосія-Теодосія, дочка отця Григорія Кошиця. Проте сватання вийшло невдалим — батьки були проти, а попівна вподобала гарного й освіченого Шевченка, глибоко переживала трагічне розлучення й пізніше збожеволіла. Не судилося поєднатися з татарською дівчиною Забаржудою, що товаришувала з поетом в Оренбурзі. Подобалася йому Агата Ускова — гарна і молода дружина коменданта форту, портрети якої малював Шевченко. Поспішав поєднатися з легковажною артисткою Катєю Піуновою, з кріпацькою дівчиною Харитою, яка служила у його дворянського брата Варфоломія, і, нарешті, з Ликерою Полусмаківною. Та все це відбувалося з безвиході, тому й не здійснилося.

Були ще почуття до Марії Максимович із її чистим полум'яним еросом. Але це захоплення було лише платонічним для поета, життя якого закінчувалося. «Не живем, а тільки ходим», — згадував поет про ті роки. Усі названі жінки йому подобалися, декого з них він, може, і любив. Але між ними були дві зорі, дві блискавки, які залишили в поетичній пам'яті поета негасимий слід. Одна справа — захоплюватися жінкою, інша — любити її всім серцем. У Шевченковому житті було дві такі жінки: одну любив він, інша — його.

Перша — Ганна Закревська з роду Заславських, 21 річна молода дружина найбагатшого поміщика Полтавщини Платона Закревського із Березових Рудок. Правнук українського гетьмана Кирила Розумовського, відставний 42-річний полковник Закревський вивіз свою красуню Ганну Іванівну, матір 2-х дітей на бал іменитих дворян, князів і графів у палац поміщиці Тетяни Густавівни Волховської (Вільхівської) із села Мосівка (Мойсівка) нині Черкаської області. Туди зайхав поет-байкар Євген Гребінка зі своїм знайомим — молодим 29-річним Шевченком. Це було на початку літа 1843 року. У палаці старої поміщиці зібралася знатне ліберальне українське дворянство, а серед них і вчорашній кріпак, але вже відомий поет після викупу з кріпацтва та художник, автор "Кобзаря".

Тарас Шевченко вільно почувався у будь-якому середовищі, ніколи не зважав на титули і звання присутніх, не виявляв жодної запопадливості. Із Тарасом сталося диво перевілення з кріпака-невільника у справжнього вишуканого денді, чому сприяли його мистецький хист, добрі заробітки, близька дружба в Академії художеств із Карлом Брюлловим. Це був щасливий, бурхливий, насичений документальними даними про його пересування, роботу і творчі наміри період. Саме тоді у його життя

увійшла гарна й молода, але одружена мати двох дітей, яка свого часу втекла і повінчалася із старшим сином сім'ї Закревських Платоном, прабабкою якого була Ганна Розумовська, рідна тітка матері княжни Варвари Репніної. Тарас і Ганна зустрілися серед шумного балу, де разом танцювали "Дудочку". Шевченко сидів біля неї і жартівливо просив на пам'ять хоч одну блакитну квітку, якими була оздоблена сукня княгині. Молода жінка жартувала і, жартуючи, відмовляла. Але Тарас все-таки відірвав квітку. Сучасник поета Олександр Афанасьєв-Чужбинський випадково побачив цю квітку в Тараса років через два. Шевченко зняковів, бо це був дорогий і таємний знак спогаду. Згадував про це поет навіть після заслання, а 1860 року, коли давав до друку свій найліричніший вірш, над яким стояли лише дві літери "Г. З.". Таємних і явних зустрічей поміж ними було чимало. Уже в Яготині Варвара Репніна напише про обід у родині, під час якого розвивався роман між Шевченком і Ганною.

"Він почав пильно дивитись на неї. Вона усміхнулася і глянула на нього привітно — і поміж ними почалася німа розмова очей. Він був веселий і балакучий, вона мовчазна і уважна лише до нього одного", — згадує Репніна. На засланні поет писатиме про цей бенкет, бал та обід: "А ти, доле! А ти, мій покою! Моє свято чорнобриве, і досі меж ними тихо, пишном походжаєш? І тими очима, аж чорними — голубими, і досі чаруєш людські душі? Чи ще й досі дивуються все на стан гнучкий? Свято моє! Єдине свято!". Над віршем "Немає гірше, як в неволі"... стоять дві літери — Г. З.

Шевченко щиро закохався в заміжно жінку, що свідчить про його значну свободу в приватному житті.

У записці до брата чоловіка Ганни поет із Яготина пише: "А Ганні вродливий скажи... Зараз й прибуду з пензлем і фарбами на цілий тиждень; скажи, і що я аж плачу, що проклята хуртовина на цей раз зо мною так жар-

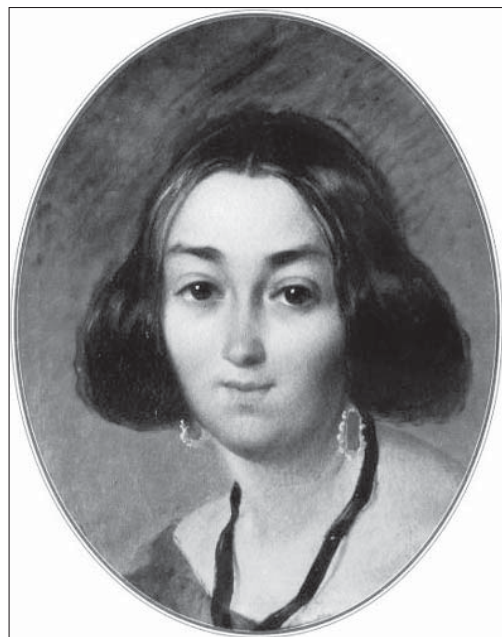
тувала..." Шевченко намалював дивовижний портрет Ганни Закревської, про який М. Шагінян напише: "Ні на якому іншому з портретів, стилізованих по моді того часу, нема таких очей, немає такого повного, трагічного, душевного життя очей, такого повного сліз і ніжності промовистого погляду, як на портреті Ганни Іванівни Закревської. Очі мають особливість, вони здаються чорними, але, коли придивишся, бачиш, як старанно Шевченко утримав у них справжній їх колір, сяючу навколо великих зніць глибоку блакить". Отже, очі у Ганни були синіми.

У рік перед смертю друкує він цей вірш з адресою: "На Україну..." Якби зустрілися ми знову, Чи ти злякалася б, чи ні? Якесь тихеє ти слово Тойді б промовила мені?

Та цього не сталося, бо раюванню святого диво-кохання покляла край фатальна записка Олексія Капніста від 2 липня 1843 року. "Мені доручено просити Вас не вступати, як Ви планували, до Закревського, а головне не писати йому ні в якому разі. Я знаю Вас і цілковито впевнений, що Ви свято й непорушно це виконаєте. Не горюйте, добрий Тарасе Григоровичу, не засмутіть мене моєю відвертістю: вона не з поганого джерела. Якщо пригадаєте мої слова, то визнаєте за мною право говорити Вам зі ширістю. Тимчасове захоплення зникає як дим, але частогусто лишаються плями невидимі й вони тьмарять нашу душу, що відкликається в сумління. Я розраховую на твердість Вашого характеру і думаю, що Ви виконаєте моє прохання не для мене..." Це прохання було, очевидно від Ганни, що зазнавала тиску від чоловіка й сім'ї, які не бажали "родичатися" із Шевченком.

Непогашене почуття набрало ще трагічніших і міцніших форм, бо про Ганну він міг лише мріяти, перед ним стояв її недосяжний образ, який уже не його, а її очі бачить лише нелюб. Про цього мужа-нелюба Шевченко пише у наступному вірші, де є такі рядки: "ширий пан, потомок гетьмана дурного", але в зовсім зашифрованому вигляді, щоб не вразити кохану жінку, яка назавжди відбрала спокій, стала недосяжним ідеалом, з яким порівнював кожен іншу дівчину, яку впізнавав, і яка не витримувала порівняння. Тому так легко розходився з іншими.

Другий удар долі Шевченко отримав у маєтку князя М. Г. Репніна, куди привіз поета Олексій Капніст (1796—1869 рр.), який влітку жив у тому ж маєтку заради свого хворого сина. Шевченку цікаво було подивитися на картинну галерею, укомплектовану з високим художнім смаком, де був твір прославленого Тіціана "Даная", картини знаменитих Снайдерса, Антоніо Капалетто й інші. Але візит до Яготина оглядами картинної галереї не обмежився. З'явилися ще й інші важливіші причини, які надовго прив'язали поета до цього маєтку і його мешканців. Формальна причина ніби полягала в тому, що Шевченка попросили зробити кілька копій портрета князя М. Репніна, роботи швейцарського художника Й. Горнунча. Згодом Шевченко виконав там і кілька оригінальних майлярських робіт, зокрема груповий портрет дітей-онуків князя. Саме тут поет зближається зі старшою дочкою князя — Варварою Миколаївною Репніною, яка організувала салонний гурток, де влаштовували літературні читання, мистецькі бесіди. Саме княжна, високоосвічена з бездоганним дворянським вихованням, була душею цього салону, бо добре володіла кількома мовами, багато читала із західноєвропейської та російської художньої літератури і, маючи певне літературне обдарування, сама намагалася писати вірші та прозу. На основі цього й установилися у поета досить дружні стосунки з незаміжною

Тарас Шевченко.
Портрет Ганни Закревської, 1843 р.

35-літньою княжною, дещо екзальтованою, що виявилася у її фанатичній набожності. Згодом ці дружні стосунки переросли в захоплення один одним, і набрали більш близьких форм. Знаючи про попереднє захоплення Шевченка Ганною Закревською, розрив із якою він боляче переживав, княжна хотіла якось розрадити поета і виявляла до нього особливі почуття, які Тарас сприймав як сестринські. Та ця близькість вчорашнього кріпака і князівської дочки не сподобалася гоноривим князям, особливо після того, як Капніст розповів про стосунки Шевченка із Закревськими.

На сімейній раді стара княгиня суворо заявила доньці: "Варрет! Не понемаю, что может быть общего у представительницы старинного дворянского рода и правнучки гетьмана Разумовского со вчерашним крепостным". Тоді молодого поета і художника тимчасово відправили у домашнє "заслання" — у найвіддаленіший маєток сина князя Василя Репніна, який знаходився в селі Андріївці (нині Роменський район на Сумщині). Князі думали, що це пригасить вогонь їхніх почуттів і молодий митець зрозуміє своє місце в житті. Шевченко сприйняв це як образ, а роз'ятрене безталанне серце й душа поета шукали виходу з цього становища. І як результат перебування в глухом селі — пише поему "Безталанний" (пізніше отримала назву "Тризна").

Про цей період у житті поета згадує сама княжна. "Він вийшов з моїм братом у Андріївку, а напередодні його від'їзду я дала йому молитву, в якій були висловлені мої побажання йому. Він повернувся за 10 днів, протягом яких я багато думала про нього". (З листа княжни В. М. Репніної до свого духівника Ш. Енгорна).

Усі академічні й шкільні підручники ще й досі твердять, що "Тризна" присвячена декабристам, оскільки старий князь був рідним братом опального генерала-декабриста Сергія Репніна-Волконського (1788—1865 рр.). Проте жоден із дослідників-шевченкознавців не звертає уваги на те, що Т. Шевченко епіграфом до своєї поеми "Безталанний" після присвяти її Варварі Репніній поставив Перше послання апостола Петра, чим підкреслює причину й зміст твору: "Очистивши послухом правди душі ваші для братньої нелицемірної любови, любіть горяче один одного ширим серцем..."

Згодом це послання у "советський" час видавці творів Шевченка опускали, а появу твору приписували революційній продекабристській його направленості. Варвара Репніна про це згадує у своєму шоденнику: "Два дні він був мовчазний і холодний, хоч я провела з ним майже весь день, тому що він працював над портретом дітей мого брата, а я забавляла їх, щоб вони сиділи сумирно. Останні три дні його перебування він був щиросердний, по-братньому ніжний і добрий. Нарешті настав день і час його від'їзду. Я зі слезами кинулася до нього на шию, перехрестила йому лоб, і він вибіг з кімнати. "Шевченко такий добрий і сердечний, він розповів мені про свою образу на Лукашевича, плакав від образи. Бачити, коли чоловік плаче, особливо, коли його горяче любиш — це дуже боляче, і я, щоб заспокоїти його, притиснула його голову до своїх грудей, обняла його, поцілувала його руку, цілувала б і його ноги. Мені вдалося заспокоїти його. Я дуже прив'язалася до нього і не заперечую, що коли б я бачила з його боку любов, я, може, відповіла б йому пристрасно". Глибоко і щиро поважаючи Варвару Репніну, він на довгі роки зберігав згадку про їхню щирю дружбу. "Я очень часто в моем единении вспоминал Яготин и наши кроткие и тихие беседы. Все дни моего пребывания когда-то в Яготине есть и будут для меня прекрасными воспоминаниями", — писав поет князю з Оренбурга в листі 1849 року. А пізніше напише: "Я по плоти і по духу син і рідний брат народу, то як же я можу "з'єднатися з панською кров'ю".

Світлана ЧОРНА

Археологи шукають не лише старожитності, а й гроші для розкопок

— Уже років двадцять держава не виділяє нам на розкопки ні копійки, — говорить вечний секретар Інституту археології НАН України Олексій Корвін-Піотровський. — Експедиції працюють завдяки міжнародним грантам, благодійним внескам та ентузіазму людей. Добре, коли місцева влада чує археологів і допомагає як може. Та здебільшого науковці сподіваються на підтримку меценатів.

Але їхньої допомоги на всіх не вистачає. Минулого року, за словами Володимира Мезенцева, співкерівника українсько-канадської експедиції, що досліджує гетьманський Батурин, їх проект значно скоротився. Через брак коштів навряд чи зможе працювати далі й експедиція, що знайшла містечко запорожців Самар, мешканці якого й заснували Січеслав-Дніпропетровськ. А якщо на розкоп замість істориків прийдуть “чорні археологи” (на їхньому рахунку, за свідченням фахівців, вже кілька тисяч монет із резиденції хана біля Попасної), то пам’ятка козацької доби буде назавжди втрачена для науки.

Історія речі — історія народу

Якихось 120 років тому про трипільців, що заселяли обшири від Дніпра до Дністра і від Полісся до Карпат, ніхто нічого не чув. Відкрив їх давню культуру 1893 року вітчизняний археолог Вікентій Хвойка. Під час розкопок на Кирилівській вулиці у Києві йому трапилися небагато доти мальована кераміка. Багато черепків, фігурки людей і тварин він знайшов і в селі Трипільля, тепер Обухівського району, звідки й назва доби, коли творилася ця культура, — трипільська. Утім, на думку учених, Хвойка відкрив не просто археологічну культуру, а цивілізацію. Адже спільнота, про яку нам розповідають тисячі артефактів, охоплювала чималу територію — майже 200 кв. км. Із них — 190 в Україні. Трипільці мали розвинене землеробство (виросили десяти видів злаків), вони заклали міста, будували дво- і триповерхові будинки, винайшли вертикальний ткацький і свердильний верстати, гончарне коло, виплавили мідь. У їхніх хатах були поріг, двері, вікно, горіще, а в кімнатах — стіл, лава, стілець. У побуті — різноманітний посуд, металева сокира, серп, одяг, взуття, календар. На трипільських теренах зародили-

Чи були трипільці першими хліборобами і чи саме вони винайшли колесо й одомашнили коня? Що робив хан Золотої Орди у своїй резиденції на Луганщині? Якою була козацька фортеця Кальміус, відкрита у самому центрі Маріуполя? І хто насправді заснував Дніпропетровськ — Катерина II чи запорожці? Відповіді на ці запитання минулого літа шукали археологи, які зі своїх експедицій привезли не одну сенсацію. Серед них — відкриття трипільського храму площею 1200 кв. м, розкопаного Михайлом Відейком у Небелівці на Кіровоградщині, енеолітичної “фабрики” на Дністрі, монетного двору хана Абдаллаха із династії Батия у Попаснянському районі. Тут знайдено велику кількість мідних і срібних грошей, а також заготовки для їх карбування. Історики одностайні в тому, що раніше подібних пам’яток на території України не виявляли. Утім, подальші дослідження унікальних об’єктів під загрозою.

ся наука й техніка, агрономія, математика, медицина, релігія і мистецтво.

Про все це ми знаємо завдяки орнаментованій кераміці, що зберегла чимало відомостей із дописемних часів і до наших днів. Щороку археологи поповнюють трипільську скарбничку новими даними. Унікальні відомості про життя наших пращурів минулого літа збирав експедиція під керівництвом Дмитра Чорновола з Інституту археології НАНУ у Сокирянському районі на Буко-

— На стоянці, вже відомій у науці як Ожеве-острів, — каже Олексій Корвін-Піотровський, — розкопано десять трипільських жител. Чотири із них добре збереглися. У хатах знайдено багато знарядь праці: ножі, сокири, відбійники для обробки кремнію. Серед артефактів і такі, які раніше нам не зустрічалися. Це великі глиняні хрести і великі керамічні дошки, призначення яких поки що не зрозуміле.

Свою розповідь Олексій Генріхович ілюструє фотографі-

вині. Тут, на Дністрі, про який свого часу писав і батько історії Геродот, знайдено не одне енеолітичне поселення. Скільки їх пішло під воду під час будівництва 1977 року ГЕС, коли змінювалося русло ріки й створювалося штучне море, невідомо нікому. Від Трипільської Атлантиди донедавна залишався хіба що острів біля села Ожеве, де кілька місяців, перед його затопленням гідроелектростанцією, і працювала археологічна експедиція.

ями і замальовками з останньої експедиції. Показує знаменитий трипільський посуд, в орнаментативі якого переважала біла, червона й чорна фарби (чи не звідти ці кольори на вишиванках?). Мискам і горщикам, на яких знаками-символами майстри зображали і своє життя, і Всесвіт, по шість тисяч років.

Уже тоді умільці добре знали як із глини зробити ложку, горня, вазу для фруктів чи квітів, ритуальну чашу для храму. І не буденну річ, а вишукану й красиву.

На стоянці Ожеве-острів керамічних витворів мистецтва виявилось чимало.

— Знайдено кілька сотень одиниць цілого, непошкодженого посуду, — продовжує розповідь археолог. — А якщо рахувати фрагменти, то їх тисячі. Таке трапляється не часто. Втім, вражає не лише кількість теракоти, а й її різноманіття, розміри. Як не дивуватися тому, що давні майстри виготовляли і дуже великі, і малесенькі тарілки чи горнятка. Кубки з острова мають у висоту всього п’ять сантиметрів.

— А ось великі зерновки і миска діаметром майже метр, розписана чорним по рожевому полю, трапилися нам на роз-

копках у Тальянках, поселенні-гіганті на Черкащині, — ділиться враженнями Олексій Корвін-Піотровський. — Шість тисяч років тому це прамісто мало величезну територію, за останніми даними 450 гектарів.

Відкрита лише його частина, тож попереду ще багато цікавих знахідок.

Як трипільці волів запрягали

Експедиція у Тальянках досліджувала технології енеолітично-

Державного історико-культурного заповідника “Трипільська культура”, що в селі Леґедзиному Черкаської області. Музей, створений 2003 року, цікавий не лише експозиціями, а й тим, що тут взяли за відтворення трипільських жител. Повномасштабна реконструкція двоповерхової хати завершилася її спаленням у наукових цілях. Так мешканці давніх поселень кожні 50–80 років віддавали свої будинки вогню й переходили жити на нове місце. А щоб збудувати нові житла сонцепоклонників, у Леґедзиному збирали толоку.

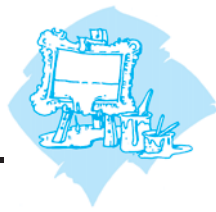
Рік за роком вона приростала новими людьми й ідеями. Тепер шоразу в червні шанувальники трипільських традицій (а серед них люди різних професій і різного віку) збираються разом і, як це робили пращури, місять глину, мажуть нею, у збудованих за усіма правилами Трипільля хатах, долівку й горіще, білять стіни. В одній із хат толокою збудували піч, наповнили кімнати мальованим посудом, предметами побуту, сакральними речами. Тепер тут можна не лише милуватися автентикою, а й потерти збіжжя на гранітній зернотерці, посмакувати кулешем за тисячолітнім рецептом.

— Мине трохи часу, — переконують місцеві мешканці, — і у Леґедзиному буде трипільський хутір із гончарною майстернею. Збудують його усім миром. Адже на Черкащину помісити глину їдуть із Києва, Львова, Харкова й інших міст.

Учений секретар Інституту археології НАНУ переконаний, що толока у ментальності нашого народу, це спосіб його буття. Ще й сьогодні у багатьох селах, і так було віками, збираються разом родичі й сусіди щось будувати, садити город чи збирати урожай. А починалося те гуртування у Трипільлі. Панові Олексію пощастило минулого року вперше знайти і дослідити у Тальянках майданчики, на яких наші пращури збиралися на толоку і місили глину для будівництва свого житла.

— Разом тут працювало 60–80 людей, — каже археолог. — Такими великими були сім’ї, роди. Вони ставили свої хати поруч, одна за одною. Сучасні комп’ютерні технології дозволяють сканувати землю і під шаром ґрунту побачити цілу трипільську вулицю, якою й дійшла до нас гарна українська традиція збирати толоку.

“Іконописання — справжнє таїнство, у якому власне ікона постає як носій божественних енергій”.

Уляна ВОЛКОВСЬКА
Фото Олексія ПЛИСКА

Між небом і землею

Майстерня “Небо на землі” заснована у Миколаєві. Її натхненники о. Сергій та Марія Павелки 2004 року згуртували команду талановитих майстрів-іконописців, серед яких Катерина Цирулік, Костянтин Самойленко, Ольга Нестерова, Наталія Соболева та Ксенія Глебова. Для проникливих однодумців процес іконописання — справжнє таїнство, містичний акт, у якому власне ікона постає як носій божественних енергій. За словами Марії Павелко, іконопис — справа, під час якої людина має усвідомлювати свою недосконалість, постійно прагнути щось покращувати, насамперед у собі та у своїх роботах.

Митці працюють за старовинними технологіями, які сягають глибокої давнини. Техніка яєчної темперки бере свій початок ще з Давнього Єгипту, де за її допомогою розписували саркофаги. Варто сказати, що техніка і матеріал ікони мають символічне значення. Жовток символізує зародження життя, левкас, яким ґрунтуються дошки із липи, вільхи, обов’язково має бути білим, а фарба, виготовлена власноруч, — “дзвінкою”, яскравою. Марія Павелко розповідає, що під час виготовлення фарби були власні відкриття, бо все, що залишилося, це інформація з книжних джерел. Цю інформацію іконописці опрацьовували на власному досвіді. Наприклад, є

багато рецептів, де використовували рослини, яких нині немає. Тому майстрам доводилося випробовувати, віднаходити щось своє, використовуючи природні мінерали та пігменти.

Через гру кольору, світлотіней, пластичність форм митці змальовують основні сюжети ікон — Богородиця, Ісус Христос, євангельські сюжети, заступники людей на небі. Зокрема “Святий великомуче-

Ікона завжди була важливою у житті українців, це провідник між небом і землею, вона супроводжувала людину від народження і до самої смерті. З одного боку це витвір церковного живопису, невід’ємна частина української культурної традиції, а з іншого — елемент релігійного культу. Проте нині ікона часто перетворюється на обов’язковий атрибут інтер’єру, а про її первинну роль як візуальної молитви, в основі якої спілкування з Богом, забувають. Тож зануритися у світі вічного діалогу Бога і людини допоможе виставка “Вічні символи” у Центрі Української Культури та Мистецтва. Тут представлено близько 50 ікон сімейної іконописної майстерні “Небо на землі”.

ник Георгій”, “Свята великомучениця Катерина”, “Насичення п’ятьма хлібинами”, “Святий великомучениці Віра, Надія, Любов та мати їх Софія”, “Воскресіння Христове”, “Богородиця “Неопалима купина” тощо. Ці ікони — свідчення того, як канонічність поєдналася з сучасною авторською інтерпретацією.

Окраса виставки — ікони, виконані на камені: дві ікони “Богоявлення”, “Преображення Господнє”, “Зішестя в пекло”, “Зішестя Святого Духу”, “Моління про чашу”, “Святий пророк Ілля”. У цих унікальних роботах неабияку роль відіграла сама структура агата. “Екземпляри агата, привезені із Сибіру, спочатку стояли у нас як декор інтер’єру, — каже Марія Павелко. — Це пейзажний агат, тому що його

відполірований розріз нагадує просто фантастичні пейзажі. Так виникла ідея зробити ікони, вписавши образи святих у кам’яне тло”. Ці витвори демонструють українське сакральне мистецтво як особливе явище у національному та релігійно-філософському вимірах.

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

ПЕРЕДПЛАТА—2013

Вартість передплати

(з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617, сторінка 71 в “Каталозі”

на 1 місяць 9 грн 37 коп. на півроку 53 грн 37 коп.
на 3 місяці 27 грн 51 коп. на рік 105 грн 54 коп.

Ви — зі “Словом Просвіти”, бо це — Ваша газета!

Засновник:
Всеукраїнське
товариство “Просвіта”
імені Тараса Шевченка
Регістраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Любов ГОЛОТА

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Ярема ГОЯН,
Павло МОВЧАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Іван ЮЩУК

Заступник головного редактора
Євген БУКЕТ
279-39-55

Заступник головного редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК

Відділ соціальної тематики
Петро АНТОНЕНКО
279-49-47

Відділ просвітницької роботи
Надія КИР’ЯН
270-55-57

Відділ культури
Микола ЦИМБАЛЮК
279-49-47

Відділ коректури
Тетяна ЩЕРБАК
Ірина СТЕЛЬМАХ
278-63-69

Комп’ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН
278-63-69

Кореспондент
Уляна ВОЛКОВСЬКА

Інтернет-редактор
Олександр ЛИТВИНЕНКО
279-39-55

Черговий редактор
Євген БУКЕТ
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Видруковано з готових фотоформ
у ТОВ “Поліграфцентр” у середу.

Наклад у червні — 21 200

Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність
інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право
редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє
погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій
посилання на “Слово Просвіти”
обов’язкове.
Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617

